

Faktory ovlivňující volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR

Bc. Lucie Pelikánová, DiS.

Diplomová práce
2022

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Bc. Lucie Pelikánová, DiS.
Osobní číslo: H20096
Studijní program: N0111A190013 Sociální pedagogika
Forma studia: Kombinovaná
Téma práce: **Faktory ovlivňující volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti volby vzdělání, sociálního znevýhodnění a kariérového poradenství.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou polostrukturovaných rozhovorů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

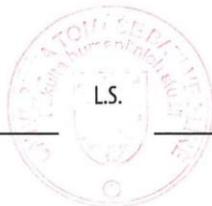
- BAKOŠOVÁ, Zlatica et al., 2013. Terminologický výkladový slovník zo sociálnej pedagogiky. Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave. ISBN 978-80-8105-514-0.
- MATĚJŮ, Petr, Jana STRAKOVÁ a Arnošt VESELÝ, ed., 2010. Nerovnosti ve vzdělávání: od měření k řešení. Praha: SLON. ISBN 978-80-7419-032-2.
- NĚMEC, Jiří a Věra VOJTOVÁ, 2009. Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním: Education of socially disadvantaged pupils. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-191-1.
- PÝCHOVÁ, Silvie et al., 2020. Kariérové poradentví na každý pád. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7598-604-7.
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ, 2007. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

Vedoucí diplomové práce: **RNDr. Jiří Fukan, PhD.**

Datum zadání diplomové práce: **12. ledna 2022**

Termín odevzdání diplomové práce: **22. dubna 2022**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 12. ledna 2022

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užit své dílo - diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a). V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně 22. 4. 2022

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště

vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, o pisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zaměřuje na faktory ovlivňující volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR. Práce se snaží nalézt nejdůležitější okolnosti, které volbu středoškolského vzdělání mohou ovlivnit. Součástí práce je teoretická a praktická část. Teoretická část se zabývá vymezením pojmů rodina a sociální znevýhodnění, věnuje se vzdělávací soustavě v České republice, dále pak popisuje Úřad práce České republiky a seznamuje čtenáře s kariérovým poradenstvím.

Základem praktické části je realizace kvalitativního výzkumu, který probíhal mezi kariérovými poradci Úřadu práce ČR. Výzkum si stanovil za cíl zjistit, jaké faktory ovlivňují volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR, a jak lze získané poznatky využít v praxi kariérových poradců Úřadu práce ČR.

Klíčová slova: kariérové poradenství, kariérový poradce, rodina, sociálně znevýhodněná rodina, sociální znevýhodnění, středoškolské vzdělání, Úřad práce, volba povolání, vzdělávací soustava, základní vzdělání

ABSTRACT

This thesis focuses on the factors influencing the choice of secondary education of pupils in the last years of primary schools from socially disadvantaged families from the perspective of career counsellors of the Labour Office of the Czech Republic. The thesis explores the most significant circumstances that can influence the choice of secondary education. The thesis includes both theoretical and practical part. The theoretical section analyzes the definition of the concepts of family and social disadvantage, discusses the education system in the Czech Republic, outlines the Labour Office of the Czech Republic and introduces the reader to career counselling.

The practical part is based on realization of a qualitative research conducted among career counsellors of the Labour Office of the Czech Republic. The research aimed to find out what factors influence the choice of secondary education of pupils of the last years of primary schools from socially disadvantaged families from the perspective of career

counsellors

of the Labour Office of the Czech Republic, and how the findings can be employed in the practice of career counsellors of the Labour Office of the Czech Republic

Keywords: career counselling, career counsellor, family, socially disadvantaged family, social disadvantage, secondary education, Labour Office, career choice, education system, primary education

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce, kterým je RNDr. Jiří Fukan, Ph.D., za jeho vstřícnost a výbornou spolupráci. Velmi si vážím poskytnutých rad a předaných zkušeností během konzultací.

„Začátek je ta nejdůležitější součást každé práce.“

Platón

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	11
I TEORETICKÁ ČÁST	13
1 RODINA	14
1.1 ZÁKLADNÍ FUNKCE RODINY	15
2 SOCIÁLNÍ ZNEVÝHODNĚNÍ	18
2.1 SOCIÁLNÍ ZNEVÝHODNĚNÍ VE VZDĚLÁVÁNÍ	19
2.2 SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÁ RODINA	21
2.2.1 Dysfunkční rodina	22
3 SOUČASNÝ SYSTÉM VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE	24
3.1 UKONČENÍ ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	26
3.2 FORMY STŘEDOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁNÍ	27
3.2.1 Faktory ovlivňující volbu úrovně středoškolského vzdělání	29
4 ÚŘAD PRÁCE ČESKÉ REPUBLIKY	31
4.1 INFORMAČNÍ A PORADENSKÁ STŘEDISKA PRO VOLBU A ZMĚNU POVOLÁNÍ	32
4.1.1 Kariérový poradce na Úřadu práce České republiky	33
5 KARIÉROVÉ PORADENSTVÍ	36
5.1 VOLBA POVOLÁNÍ	37
II PRAKTICKÁ ČÁST	41
6 VÝZKUM	42
6.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	42
6.2 VÝZKUMNÉ CÍLE	43
6.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	43
7 METODIKA VÝZKUMU	44
7.1 VÝZKUMNÁ METODA	45
7.2 VÝZKUMNÝ SOUBOR	45
7.3 REALIZACE VÝZKUMU	48
7.4 ETIKA VÝZKUMU	49
7.5 ANALÝZA A ZPRACOVÁNÍ DAT	49
8 INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	51
8.1 IDENTIFIKACE ZNEVÝHODNĚNÍ.....	51
8.2 METODY PRÁCE SE ZNEVÝHODNĚNÝMI ŽÁKY	54
8.3 DALŠÍ ZAPOJENÉ OSOBY	56
8.4 SPOLUPRÁCE S DALŠÍMI ORGANIZACEMI	57

8.5	FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VOLBU POVOLÁNÍ CÍLOVÉ SKUPINY	59
ZÁVĚR		63
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		65
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK		71
SEZNAM OBRÁZKŮ		72
SEZNAM TABULEK		73
SEZNAM PŘÍLOH		74

ÚVOD

Jako téma své závěrečné práce jsem si zvolila problematiku přestupu žáků ze základní školy na školu střední a faktory, které ovlivňují jejich volbu. Před několika lety jsem začala pracovat na oddělení poradenství a dalšího vzdělávání Úřadu práce České republiky, jehož součástí je i Informační a poradenské středisko pro volbu a změnu povolání. Díky tomu jsem se s tématem začala setkávat a vnímat jej i z jiného úhlu pohledu, zejména jsem si všimla snahy a aktivity kariérových poradců, kteří zde působí.

Vhodná volba střední školy a zároveň výběr směru budoucího povolání patří mezi nejdůležitější a nejzásadnější rozhodnutí každého z nás. Tento krok je třeba považovat za krok životní, který je ovlivněn mnoha faktory, navíc je důležité mít na paměti, že se jedná o děti většinou v citlivém věku 14 až 15 let. Protože se v praxi setkáváme také se žáky ze sociálně znevýhodněných rodin, kteří mohou mít v této situaci zhoršené postavení z mnoha důvodů, rozhodla jsem se svoji diplomovou práci zaměřit právě na ně.

Jako první čtenáře nejspíš napadne, že nejhodnější cílovou skupinou budou samotní žáci posledních ročníků základní školy. Toto zajisté nepopírám, avšak rozhodla jsem se otázky pokládat právě kariérovým poradcům Úřadu práce, a to z několika důvodů. Jedním z nich je skutečnost, že se kariéroví poradci setkávají s velkým počtem žáků v posledních ročnících základních škol, mají tedy velmi dobrý přehled, jakým směrem se vydávají. Jako další důvod vidím fakt, že jsou schopni na téma nahlédnout jiným, ne tak zainteresovaným pohledem jako děti a jejich rodiče. Díky provedenému výzkumu budeme moci výsledky zakomponovat do praxe a využívat data pro práci s volbou střední školy v sociálně znevýhodněných rodinách.

Práce je rozdělena do dvou částí, teoretické a výzkumné. Teoretická část obsahuje několik kapitol, jež se věnují vymezení pojmů, mezi které patří volba povolání jako součást rozhodování v životě žáka, sociálně znevýhodněná rodina druhy středních škol či příprava na výběr střední školy. Věnuje se také práci kariérových poradců Úřadu práce a službám Informačního a poradenského střediska pro volbu a změnu povolání. Dále teoretická část popisuje, kteří účastníci jsou součástí procesu volby vhodné střední školy, a kteří jej významně ovlivňují.

Praktická část je realizována kvalitativním výzkumem, jehož cílem je získat odpověď na výzkumnou otázku. Pro získání dat byli osloveni již zmiňovaní kariéroví poradci Úřadu práce, se kterými se uskutečnily polostrukturované rozhovory. Jejich cílem bylo zjistit

údaje o volbě střední školy, o faktorech, které se podílejí na volbě střední školy, jak je tomu u žáků ze sociálně znevýhodněných rodin, nebo jak vnímají rozdílnost faktorů u žáků, kteří tuto zátěž nepocítují.

Cílem této práce je zjistit, jak kariéroví poradci Úřadu práce vnímají volbu střední školy a změny, které v posledních letech v této oblasti rezonují, zejména pak vyzkoumat, jaké nejdůležitější faktory z jejich úhlu pohledu mají vliv na volbu střední školy, jak tuto volbu vnímají u žáků ze sociálně znevýhodněných rodin. Získaná data nemají být pouze porovnáním těchto faktorů, ale zjištěním, zda jsou spolu volba střední školy a zapojení všech aktérů propojeny, a jak velký význam pro sebe navzájem mají. Jedním z výstupů by mělo být doporučení využitelné v praxi kariérových poradců Úřadu práce do budoucna, které bude přispívat k neustálému zlepšování kvality poskytovaných služeb.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Pojem rodina lze pojmenovat mnoha způsoby, o čemž vypovídá široká škála definic podle různých autorů, kteří se zaměřují na její rozličné funkce nejen podle své odbornosti a zaměření. I přes různorodé chápání tohoto pojmu lze konstatovat, že rodina je člověku tím neblížeším. Zároveň ji nelze chápat jednotně, protože význam slova „rodina“ vyvolá v každém individuální pocity. Jedná se vždy o první prostředí, do kterého se dítě rodí, které jej ovlivní na celý život a zanechá v každém jedinečný otisk.

Průcha, Walterová a Mareš (2003) definují rodinu jako nejstarší svazek ve společnosti, který vyvíjí hodnoty a postoje, plní širokou škálu funkcí a je primárním činitelem při integraci člověka do sociální struktury. Je to právě rodina, ve které probíhá první socializace, kde dítě primárně komunikuje v úzké sociální skupině a vytváří tak elementární vnímání sociální interakce. Dále si dítě osvojuje soužití s dalšími lidmi a učí se způsobu chování, které se od něj v dané fázi očekává, získává tzv. sociální roli (Kraus, 2008). Vnímání pojmu doplňuje Možný (2008, s. 15), který říká, že: *„Rodina se nevyvíjí jen sama o sobě, ale v závislosti na společnosti. Už v nejstarších etických a morálně-normativních spisech se můžeme dočíst, že jakmile lidé přestanou plnit své rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu.“*

Podle Střelce (2011) rodina vzniká manželstvím, které umožňuje soužití v podobě manželů, rodičů a jejich dětí, a zároveň participuje na budování vztahu s příbuznými a společností. Rodinu dále dělí na základní, jejíž součástí jsou rodiče a děti, nebo rozšířenou, ve které je rodina základní a jejíž součástí jsou další příbuzní, např. prarodiče. Opačně Matoušek a Palzarová (2014) přichází s myšlenkou, že formulovat pojem rodina na základě uzavřeného svazku dospělých osob, nebo biologické spřízněnosti již v nynější společnosti není zcela odpovídající. Předpokládají, že nastává doba, kdy bude rozšířeno vnímání rodinné příslušnosti vzhledem ke skladbě společnosti a jejímu fungování. Michalík (2013) pohlíží na rodinu jako na základní kámen ve společnosti, který má za cíl uspokojení všech, kteří jsou jeho součástí. Přestože v poslední době dochází k jejímu vývoji, je na ni nadále pohlíženo jako na důležitou společenskou instituci, která má zajišťovat vyvážené prostředí a podílet se na pocitu bezpečí i sounáležitosti. Rodina by měla představovat vyhovující místo, do kterého se dítě narodí, a vytváří pro něj prostor po emocionální, sociální a psychologické stránce.

Rodinu lze také popsat ze tří úhlů pohledu:

- pohled právní, ve kterém mají členové rodiny společenské vazby, jež jsou nedílnou morální hodnotou pro právo a sepětí rodiny,
- pohled sociologický, který definuje rodinu jako základní ustálenou jednotku ve společnosti, jež své příslušníky ochraňuje,
- pohled psychologický, podle kterého je chod rodiny vnímán jako celek, a v případě, že má některý člen obtíže, pocházejí z jejího celého fungování (Holá, 2014).

Také Zákon č. 89/2012 Sb., Nový občanský zákoník pracuje s oblastí „Rodinného práva“, přesněji v jeho druhé části. Zde jsou ve třech hlavách definovány pojmy spadající pod „Manželství“ (§ 655 - § 770), „Příbuzenství a švagrovství“ (§ 771 – § 927) a „Poručnictví a jiné formy péče o dítě“ (§ 928 - § 975). Čtenář zde nalezne vymezení termínu jako jsou poměr mezi manžely, rodiči a dětmi, nebo rodičovská odpovědnost. Jako příklad lze uvést pojetí „Uspokojování potřeb rodiny“ (§ 690): *„Každý z manželů přispívá na potřeby života rodiny a potřeby rodinné domácnosti podle svých osobních a majetkových poměrů, schopností a možností tak, aby životní úroveň všech členů rodiny byla zásadně srovnatelná. Poskytování majetkových plnění má stejný význam jako osobní péče o rodinu a její členy.“* (Zákon č. 89/2012 Sb.)

1.1 Základní funkce rodiny

Dalo by se říct, že se vzrůstajícími požadavky na rodinu se stále stupňují, přesto každá rodina plní své základní funkce, které budou představeny v následující kapitole. Do výčtu hlavních funkcí lze zařadit funkci biologicko-reprodukční, ekonomickou, socializační, emocionální a výchovnou.

Biologicko-reprodukční funkce

Prostředí rodiny je pokládáno za nejideálnější prostředí k reprodukci. Přivedení dítěte na svět otevírá dveře novému smyslu života a mění jeho význam. Nedílnou součástí moderní společnosti je odkládání mateřství, vyšší věk porodnosti a zvyšuje se procento osob, které zůstanou bezdětné, nebo párů, které dítě mít nemohou, ačkoli by si jej přály (Procházka,

2012). Tato funkce v základu zajišťuje pokračování života a pokrevní linie díky reprodukci. Nemělo by se však jednat pouze o rozmnožování, ale i o to, aby rodina poskytovala dítěti potřebné prostředí k jeho odpovídajícímu vývoji a utváření osobnosti (Dunovský a kol., 1999). Havlík a Kot'a (2002) zároveň uvádějí, že sexualita již není členěna jen do institutu manželství v souvislosti s dostupností antikoncepce, a je součástí odkladu uzavírání manželství. Zároveň se zvyšuje počet dětí narozených mimo manželský svazek. Spolu s úbytkem porodnosti dochází k ústupu při plnění této funkce.

Ekonomická funkce

„Rodina ve společnosti existuje jako integrální sociální skupina a ekonomický subjekt, v němž je společně zajišťována materiální existence členů rodiny“ (Procházka, 2012, s. 106). Díky této funkci může rodina nezávisle hospodařit a zajistit tak příjem na celé spektrum vlastních potřeb od základních po např. kulturní či sportovní aktivity. U bezdětných partnerů lze běžně jejich finance využít pro vlastní potřeby, a oba tedy mají k dispozici více peněz, než je tomu u rodin s dětmi. V období, kdy je jeden z rodičů (častěji žena) na mateřské a rodičovské dovolené, přechází vyšší finanční zátěž na druhého rodiče, což může vést k obtížnějšímu hospodaření s financemi (Tománek, 2013). Špaňhelová (2010) dodává, že rodina se podílí na ekonomickém zabezpečení dětí do své maximální možné míry, ale neměla by převyšovat a přesahovat funkci emocionální.

Socializační funkce

V rodině dítě přebírá primární návyky a chování, učí se reagovat na situace, se kterými se postupně setkává i mimo rodinu s cílem se úspěšně začlenit do společnosti. Nedílnou součástí jsou vytvořené podmínky v oblasti ekonomické, kulturní i materiální. Důležitou úlohu hrají také role, se kterými se dítě setkává či naopak, a se kterými se dítě postupně seznamuje. Socializační funkce nepůsobí pouze na vztah rodiče k dítěti, ale i naopak směrem od dítěte na rodiče (Procházka, 2012). Primárním záměrem této funkce má být péče o dítě a zájem o něj, aby docházelo k potřebnému vývoji a k porozumění jeho psychické i mentální fázi, k uplatňování jeho potřeb s ohledem na jeho individualitu a jedinečnost. Mezi hlavní cíle patří uplatňování zájmů dítěte, aby se rozvíjely jeho schopnosti, dovednosti

a kompetence (Matějček, 2007). Hroncová (2001) doplňuje, že se dítě učí uchopit vztahy mezi generacemi, porozumět různým formám komunikace i sobě samému.

Emocionální funkce

Instituce rodiny je prvotní místo, ve kterém vzniká zázemí, jedinci pociťují lásku a získávají pocit bezpečí. Pozitivní prostředí a rozvoj vztahu jsou důležitými aspekty při vývoji člověka. Pokud se v rodinné výchově nenachází dostatek citu, klesá kvalita lidského bytí, dochází k úpadku hodnot a troskotají lidské vztahy (Procházka, 2012). Všichni členové rodiny by zde měli mít možnost vyjádřit své pocity a vést zde rozmanitý emocionální život. Emocionalita je vždy na vícero úrovních, ve vztahu partnerském, rodičů a dětí či mezi sourozenci. Zároveň úroveň kvality nelze posoudit pohledem zvenčí, nejdůležitější je hodnocení členů rodiny, účastníků těchto vztahů (Tománek, 2013). Thompson a Walker (1989) uvádějí, že v partnerském vztahu je emocionální podpora klíčová spíše pro ženy, které ji nicméně získávají méně. Ženy jsou více orientované k emocionální podobě, více se zajímají o city a emoce partnera, a také se o ně častěji dělí. Což ale neznamená, že by muž tyto potřeby nesdílel, chce své partnerce naslouchat, vnímá jako podstatnou jak intimitu, tak chce být sebe samým akceptován.

Výchovná funkce

Cílem naplnění výchovné funkce je účelná a záměrná snaha rodičů o to, aby předali dětem normy a hodnoty uznávané ve společnosti, vedou je k sebeučení a vzdělávání. Mají se stát svým potomkům vzorem a jistotou pro případ potřeby. To se neobejde bez zralosti rodiče a budování důvěrného vztahu (Procházka, 2012). Tato funkce zastává velmi důležité místo, protože primárně výchova utváří osobnost člověka. I když se na výchově významně podílí školní a jiné instituce, je to úděl zejména rodičů. Pakliže se výchovy dětem nedostává již v rodinném prostředí, je náročným a dlouhodobým procesem z dětí formovat kultivované členy společnosti (Tománek, 2013). Na výchovném stylu v rodině se podepisuje celé spektrum faktorů. Záleží na způsobu života, chování i vzájemných vztazích rodičů a dětí. Důležitou roli zde hraje autorita, která souvisí se vzájemnými vztahy, způsoby řízení nejen v rodině, ale i směrem ke škole. Má také vliv na kvalitu života a vztahů, protože je považována za základ sociální účasti ve společnosti (Procházka, 2012).

2 SOCIÁLNÍ ZNEVÝHODNĚNÍ

Sociální znevýhodnění není v literatuře skloňováno pouze v jedné podobě, lze se setkat s termíny jako nerovnost, sociálně znevýhodněné prostředí, sociálně znevýhodněné děti a další. Proto je cílem této kapitoly téma uchopit a zakomponovat jej do tématu vzdělávání a rodiny.

Pojem sociální znevýhodnění není používán v praxi příliš slouhu. Pro nynější společnost je charakteristický pro svou komplexnost a obsahuje původ i následky odsouvání lidí na okraj společnosti. Důvody znevýhodnění nevnímá na základě identity určené věkem, pohlavím, rasou nebo etnicitou, a také nepřikládá důraz jen na podobu materiální a ekonomickou (Brož, Kintlová, Toušek, 2007). Podle Bakošové (2006) se jedinec ocitne v sociálně znevýhodněném prostředí, pokud v něm nedochází k naplňování pedagogických, psychologických, materiálních, kulturních a demografických faktorů. Jinak na téma nahlíží Mareš (1999), který upřednostňuje termíny sociální struktury a organizace, jejíž součástí jsou pojmy sociální role, sociální status, sociální pozice oproti popisu příčin a důsledků, na něž může mít vliv individualita jedinců v závislosti na jejich charakteristice a vlastnostem či situačním okolnostem. Sociální znevýhodnění lze současně vnímat ve dvou rovinách. Jednak jako nerovnou spojitost sociálního složení ve smyslu role, statusu a pozice. Dále jako nerovnosti jednotlivců nebo skupin, kteří jsou součástí společnosti směrem k ostatním členům sociální struktury.

Míchalík, Baslerová a Felcmanová (2015, s. 9) uvádějí, že hledisko sociálního vyloučení lze vymezit „na úrovni jedince (např. jazyková odlišnost, odlišná sexuální orientace, zanedbaný zevnějšek); na úrovni rodiny (např. týrání, zneužívání, zanedbávání, dysfunkční rodina, odlišný životní styl, velká pracovní vyčerpání rodičů, neúplná rodina; sociální prostředí (prostředí sociálně vyloučené lokality, ohrožení sociálně patologickými jevy); socio-ekonomický status (chudoba, ztráta materiálního zázemí v důsledku předlužení, migrace, nevyhovující bytové podmínky, kulturní a náboženská odlišnost)“. Nelze konstatovat, že by si status sociálně znevýhodněného někdo dobrovolně zvolil, neboť kombinací mnoha faktorů souvisejících s dlouhodobým působením okolí, v němž jedinec žije, s rodinou i jím samotným, lze hovořit o důsledku. Tyto faktory jsou zpravidla provázány. Zároveň však nejsou neměnné, což znamená, že jedinec nemusí v roli sociálně znevýhodněného zůstat definitivně. Tento stav je tedy možné změnit (Míchalík, Baslerová a Felcmanová, 2015).

Vnější vlivy sociálního znevýhodnění

Za vnější vlivy jsou považovány vlivy, které jedinci nemohou kontrolovat a figurují mimo jejich dosah. Jsou součástí širší společenské situace a sami lidé se sociálním znevýhodněním je mohou ovlivnit jen velmi omezeně. Jedná se zejména o politiku bytovou, sociální či politiku trhu práce a nedílnou součástí je také jisté stigma, nebo diskriminace některých skupin obyvatel (Brož, Kintlová, Toušek, 2007). Mareš (2000) považuje za nejčastější zdroj sociálního znevýhodnění, znevýhodnění ekonomické. To je běžně ovlivněno situací na trhu práce a nezaměstnaností. Vliv politického znevýhodnění se odráží v omezení lidských a občanských práv, což znemožňuje působení na vlastní život i dění ve společnosti. Kulturní znevýhodnění odepírá oprávnění člověka spolupodílet se na vyspělé společnosti a předávat její kapitál, hodnoty a vzdělanost. Tyto podoby znevýhodnění mají vliv na jedince samotného i prosperitu širší společnosti.

Vnitřní vlivy sociálního znevýhodnění

Příčiny vnitřního vlivu sociálního znevýhodnění jsou závislé na následcích chování jednotlivců, kterých se sociální znevýhodnění dotýká, a to v podobě vlastního přičinění, nebo podporou negativního chování. Většinou jsou však důsledky ovlivněny i vnějšími vlivy. Může sem spadat dlouhodobá nezaměstnanost, která vede ke ztrátě pracovních návyků, omezená schopnost hospodařit s financemi, nedostatečná motivace a zájem řešit svoji situaci, nebo snaha o neprodlené naplnění svých potřeb bez řešení následků (Brož, Kintlová, Toušek, 2007). Právě nerovnost v příjmech je nejpatrnější podobou sociálního znevýhodnění. Příjmové nerovnosti velmi ovlivňuje daná pozice ve společnosti, není to však pouze jediný faktor. Promítat se mohou také věk, pohlaví, národnost profese aj. V této oblasti může působit také postavení na trhu práce, kdy nižší mzda souvisí s nižším zařazením na trhu práce a může být i důsledkem diskriminace (Mareš, 1999).

2.1 Sociální znevýhodnění ve vzdělávání

„Sociální znevýhodnění (podle školského zákona) je speciální vzdělávací potřeba, stejně jako zdravotní postižení nebo zdravotní znevýhodnění“ (Brožová, 2019, s. 2).

Sociální znevýhodnění se promítá i do Zákona č. 561/2004 Sb., Školského zákona, ve kterém je v § 16, odst. 1 uvedeno, že *„dítětem, žákem a studentem se speciálními*

vzdělávacími potřebami se rozumí osoba, která k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění nebo užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření. Podpůrnými opatřeními se rozumí nezbytné úpravy ve vzdělávání

a školských službách odpovídající zdravotnímu stavu, kulturnímu prostředí nebo jiným životním podmínkám dítěte, žáka nebo studenta. Děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami mají právo na bezplatné poskytování podpůrných opatření školou a školským zařízením.“ Na Školský zákon navazuje Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, která konkrétněji specifikuje pojem žák se sociálním znevýhodněním a určuje také tzv. vyrovnávací opatření. Za tyto žáky se považují žáci, kteří žijí v prostředí bez dostatečné podpory na participaci ve vzdělávání, včetně spolupráce školy a rodičů, případně zákonných zástupců, nebo žáci s nedostatečnou znalostí jazyka, ve kterém je vyučováno (Michalík, Baslerová a Falcmanová, 2015).

Němec (2014) řadí do oblastí, se kterými mohou mít sociálně znevýhodnění žáci obtíže hmotné nedostatky, jazykové potíže, nízkou nebo absentující motivaci k vzdělávání a chybějící domácí přípravu. Aby mohla být identifikace sociálního znevýhodnění správná, a s těmito dětmi se mohlo pracovat, není určeno množství kritérií, které by sociální znevýhodnění mělo obsahovat. Je třeba konstatovat, že se nejedná pouze o ekonomický status rodiny žáka, zdravotní důvody ani o etnickou nebo národní příslušnost. Žáci jiné národnosti mohou být v domácím prostředí k učení pozitivně podporováni a naučí se vyučovací jazyk na velmi dobré úrovni. Neměli by tedy status do statusu sociálního znevýhodnění patřit. Naopak žáci žijící v dostačujícím ekonomickém prostředí, avšak nedostatečně podporováni ke vzdělávání by do kategorie sociálního znevýhodnění patřit mohli. Němec (2019) ještě doplňuje, že aby došlo k naplnění sociálního znevýhodnění z jiných důvodů než zdravotních, mělo by dojít ke splnění dvou podmínek. První z nich je za předpokladu, že jsou obtíže ve vzdělávání žáka ovlivněny jistými důležitými a specifickými překážkami. Druhou je fakt, že tyto překážky nezapříčiňuje zdravotní postižení, ale hlavní podíl má působení sociálního prostředí, z něhož žák pochází.

Samotné školy by měly napomáhat k budování vhodného klimatu tříd. Mohou přispět podporou spolupráce a účasti všech zúčastněných, tedy učitelů, žáků, rodičů a zákonných zástupců na poznávání tradic a kultur všech žáků. Samotné vyučování by pak mělo

obsahovat různé formy strategické podpory, mezi které patří podpora nadání a talentu, zapojení rodičů a odborníků či respektování individuality a rozlišnosti jednotlivých dětí (Němec, Vojtová, 2009).

2.2 Sociálně znevýhodněná rodina

Sociální znevýhodnění v rodině je ovlivněno především díky prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, kde se vyskytují i sociálně patologické jevy. Také děti, kterým je nařízena ústavní nebo ochranná výchova jsou vnímány jako sociálně znevýhodněné (Opravilová, 2016). Mnoho domácností přervává v nízkopříjmovém poli, což může způsobovat finanční problémy, které rodiny řeší půjčkami. Tak se snadno dostanou do dluhové pasti, díky které se zvyšuje riziko sociálního vyloučení. Tento fakt se nepříznivě podepisuje na komplexním socializačním procesu, a důsledkem může být např. šikana, začne se objevovat deviantní chování. Do této složité situace se přitom dostávají zejména mladé rodiny s dětmi (Kraus, 2008).

U dětí vyrůstajících v sociálně znevýhodněném prostředí se objevují potíže ve formě ztížených podmínek pro seberealizaci a sociální interakci, pocit zmaru v základních potřebách, nebo chybějící jistota, cíle a pocit sounáležitosti (Brožová, 2019). Děti, které žijí v sociálně znevýhodněných rodinách se projevuje nepříznivý rozvoj v poznávací, kognitivní oblasti. Za důvody mohou být považovány nedostatky smyslových podnětů, nedostatečně rozvíjená jemná motorika, nízké soustředění projevující se v nepozornosti, vizuální, sluchové nebo zrakové paměti. To přispívá k nedostačujícímu rozvoji slovní zásoby, ztíženému chápání abstraktních pojmů, jež působí na vnímání a pojetí reality dítěte (Jurovičová, 2009).

Mezi rizika, která ohrožují děti ze sociálně znevýhodněných rodin patří nejen možnost neúspěchu ve škole, ale i předčasný odchod ze základního vzdělávání, nebo zavrnutí vzdělávání středoškolského (Němec, Vojtová, 2009). Vzdělání pro rodinu není jednou ze základních hodnot ve smyslu životního uplatnění. Reflexe rodičů při neúspěchu dítěte chybí, neboť ani rodiče samotní nespatřují tento stav jako nežádoucí, za jistou podobnu vyloučení. V takových domácnostech se nedostává soustavného výchovného působení. Projevy této formy sociálního znevýhodnění se prolínají se záškoláctvím, vysokou absencí, neúčastní na školních aktivitách, zhoršenými podmínkami pro financování školních aktivit, nekvalitními stravovacími návyky či sklonům k nebezpečnému chování. Rodiče, potažmo

ani děti nevnímají vzdělávání jako prioritu, což může vést k nezájmu až negaci školy (Felcmanová, Habrová, 2015).

2.2.1 Dysfunkční rodina

„Dysfunkční rodiny vykazují některé z těchto charakteristik: popírání či neřešení problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování, rigidní role, potlačování osobní identity na úkor rodinné identity, individuální potřeby členů rodiny obětované dysfunkčnímu rodinnému systému, nejasná komunikace, chybění jasných hranic mezi členy rodiny, nejasná pravidla a kompetence“ (Sobotková, 2012, s. 35). Dunovský (1999) popisují dysfunkci rodiny jako stav, ve kterém rodin chybí v odlišné míře naplnění základních závazků a poslání, jež určuje společenský standard v souvislosti s jejím zapojením všech členů do společnosti. Pojem se dá tedy vyjádřit jako pochybení jednoho nebo více článků rodiny, což se projevuje v neuspokojivém plnění části nebo všech základních funkcí v rodině. Dá se tedy konstatovat, že za dysfunkční rodinu se označuje ta, která v určitém rozsahu neplní své primární funkce, mezi které patří výchova dítěte, jeho neporušená výchova a zajišťování jeho základních potřeb (Matějček, 2007).

Vykopalová (2007) mluví o dysfunkční rodině jako o problematické, nesoucí znaky rozdílných rolí, není dobře orientovaná, prolínají se zde negativní emoční reakce, úroveň komunikace není na vysoké úrovni, vyskytují se konflikty, někdy chaos a může docházet k zanedbávání dítěte a jeho potřeb. V dysfunkčních rodinách je typické cyklení krizí, které způsobují dlouhodobou zátěž. Nezřídka kdy se objevuje problematika ve finančních záležitostech a celá škála osobitých problémů od drogových závislostí po delikvenci nebo kriminální činnost. S krizí v rodině souvisí i útěky z domova další zdravé způsoby řešení dlouhodobé situace.

Podle Matějčka a Dytrycha (2002) lze roli rodičů v dysfunkční rodině klasifikovat do následujících skupin:

- rodiče, kteří se o dítě nemohou starat,
- rodiče, kteří se o dítě nedovedou postarat,
- rodiče, kteří se o dítě nechtějí postarat,
- rodiče, kteří týrají a zneužívají dítě,
- hyperprotektivní, nadměrně pečující rodiče.

3 SOUČASNÝ SYSTÉM VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE

České školství prošlo v posledních desítkách let výrazným vývojem, zejména po revoluci v roce 1989 se posunulo směrem kupředu, došlo k rozmachu sekundárního a terciárního vzdělávání, a zároveň se zvýšila vzdělanost obyvatelstva. Česká republika se také zapojila do řady mezinárodních spoluprací. Pro téma práce je podstatné vymezit termíny základního vzdělávání a středoškolského vzdělávání, čemuž se kapitola bude věnovat.

Před rokem 1989 byly politikou vzdělávání upřednostňovány manuální profese, tudíž byl význam vzdělávání odsunut a lidé o něj nejevili přílišný zájem. Zisk vysokoškolského titulu neodpovídal postavení ve společnosti a nesouvisel s nadstandardní životní úrovní. Studovali tedy zejména ti, jež ve vzdělávání viděli určitou hodnotu, díky čemuž byl přístup k vyššímu vzdělání ovlivněn sociálním postavením (Simonová, 2011). Význam vzdělávání byl posílen až po roce 1989, kdy se lidem z finančního hlediska začalo vyplácet a poptávka po vzdělání výrazně vzrostla (Basl, Matějů a Straková, 2006).

Pojem vzdělávací systém či soustava patří k základním pilířům pedagogiky a vzdělávací politiky. Můžeme jej chápat jako skupinu všech školských zařízení včetně pracovníků, materiálních a finančních nástrojů nebo zákonných úprav. A právě tento komplex zabezpečuje ve státě realizaci vzdělávání. Systém představuje díky stabilnímu uspořádání, řízenému fungování a udržování vztahů ve společnosti (Průcha, 2013).

Ucelenou vzdělávací politiku zajišťuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Školy spadají pod systém veřejné správy, dílčí kompetence se dělí mezi kraje, obce a řídicí orgány. Kraje zodpovídají za vzdělávání na svém území a jsou zřizovateli středních a vyšších odborných škol, kdežto obce nesou odpovědnost za předškolní a povinné školní vzdělávání. Systém vzdělávání upravuje Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (výše uvedený Školský zákon). Pod něj také spadá vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami či jinými znevýhodněními (MŠMT, 2022).

„Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy jako orgán státní správy ve školství odpovídá za stav, koncepci a rozvoj vzdělávací soustavy, rozděluje finanční prostředky ze státního rozpočtu, stanovuje kvalifikační předpoklady a pracovní podmínky pedagogických pracovníků, určuje rámcový obsah předškolního až středního vzdělávání a schvaluje vzdělávací programy vyšších odborných škol“ (Čada, Hůle, 2019, s. 7).

European Commission (2021) v souladu se Zákonem č. 561/2004 Sb., Školský zákon rozlišuje vzdělávací soustavu v České republice následovně:

- mateřské školy,
- základní školy,
- střední školy,
- konzervatoře,
- vyšší odborné školy,
- jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky,
- základní umělecké školy,
- vysoké školy.

(Čada, Hůle, 2019, s. 7) popisují vstup do vzdělávací soustavy, že pokud dítě nenavštěvuje dětskou skupinu nebo zařízení pro děti do věku tří let, jako první instituci začínají nejmladší děti navštěvovat mateřskou školu, tedy formu předškolního vzdělávání. Právě děti od tří let věku jsou upřednostňovány k přijetí. Zároveň je od roku 2017 uzákoněno, že poslední ročník předškolního vzdělávání, tedy od pěti let, povinný. Na předškolní vzdělávání navazuje povinná školní docházka, která započíná standardně ve věku šesti let a trvá po dobu devíti let. *„Primární a nižší sekundární vzdělávání (základní vzdělávání) se zpravidla uskutečňuje v základních školách, které mají devět ročníků a člení se na první a druhý stupeň. Věk žáků je obvykle 6 až 15 let. Nižší sekundární vzdělávání mohou poskytovat i víceletá gymnázia a osmileté konzervatoře“* (Čada, Hůle, 2019, s. 7).

Český statistický úřad (2022) pracuje s pojmem ISCED (International Standard of Education), neboli mezinárodní klasifikace vzdělání, jež spadá do skupiny klasifikací Organizace spojených národů (OSN). Tyto klasifikace se aplikují internacionálně s cílem sestavení a analyzování informací poskytnutých ze zemí celého světa. Její smysl spočívá v organizaci vzdělávacích úrovní a oborů. Klasifikace ISCED je využívána na základě mezinárodní dohody a je formálně schválena Generální konferencí členských států UNESCO. Číselné kódování lze rozdělit následovně:

Tabulka 1 Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání – ISCED (2011)

Kód	Označení	Odpovídající úroveň ve školství ČR
0	vzdělávání v raném dětství	mateřské školy
1	primární vzdělávání	1. stupeň základní školy
2	nižší sekundární vzdělávání	2. stupeň základní školy, 1.–4. ročník osmiletých, resp. 1.–2. ročník šestiletých středních škol
3	vyšší sekundární vzdělávání	středoškolské, maturita či vyučení
4	postsekundární neterciární vzdělávání	pomaturitní studium
5	krátký cyklus terciárního vzdělávání	poslední dva ročníky konzervatoří
6	bakalářská úroveň	bakalářské studium VŠ, studium VOŠ
7	magisterská úroveň	magisterské studium VŠ
8	doktorská úroveň	doktorské studium VŠ
9	vzdělávání jinde neuvedené	

Kořeny vzdělanosti obyvatel u nás jsou vytvářeny ve vzdělávání na základních školách. Základní vzdělání má vést k nabytí nezbytných strategií učení, díky kterým mají žáci motivaci i k celoživotnímu učení. Má přispět ke schopnosti tvořivého myšlení, odpovídajícím způsobem řešit problémy, adekvátně komunikovat a spolupracovat, pečovat o své fyzické a psychické zdraví a hodnoty, přijímat odlišnosti v kultuře a víře a v neposlední řadě rozpoznávat své schopnosti, které mají přispívat k rozvoji vědomostí a dovedností.

To vše poté mohou využít při volbě své další profesní cesty a životního uplatnění (Švarcová, 2008).

3.1 Ukončení základního vzdělávání

Žáci posledních ročníků základních škol řadí Čáp (1987) do fáze staršího školního věku, pro který je charakteristická puberta. Trvá zhruba od jedenáctého, dvanáctého roku do patnácti let. „V tomto období dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Mnohé jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždy je významně ovlivňují psychické a sociální faktory, s nimiž jsou ve vzájemné interakci“ (Vágnerová, 2012, s. 367). V tomto období děti formují svoji novou vlastní

osobnost, vyhodnocují a mění své názory, rozvíjí svou samostatnost a učí se přijmout změny v životě (Langmeier, Krejčířiková, 2006). Hormonální proměny způsobují proměnu smýšlení, patnáctiletý pubescent mění uvažování v oblasti poznávání a zajímá se o matoucí a neuvěřitelné oblasti. Typické je, že si jedinci tvoří vědomá tvrzení a využívají kombinační myšlení. Přichází kritika současných cílů a hodnot a přemýšlí o své budoucnosti. Myšlení je závislé na dědičných dispozicích, psychice dítěte a na sociálním prostředí, ve kterém žije. Dochází k hlubšímu pochopení smyslu pravdy a spravedlnosti oproti vlastním závazkům (Čáp, Mareš, 2007).

Všechny výše uvedené faktory ovlivňují toto důležité období, kdy žák rozhoduje o své budoucnosti. Bez ohledu na to má každý žák povinnost navštěvovat základní vzdělávací instituci, § 36 Zákona č. 561/2004 Sb., Školského zákona říká: *„Školní docházka je povinná po dobu devíti školních roků, nejvýše však do konce školního roku, v němž žák dosáhne sedmnáctého roku věku.“*

Žák, který úspěšně ukončil základní vzdělání musí splnit podle § 54 tuto podmínku: *„Dokladem o dosažení základního vzdělání je vysvědčení o úspěšném ukončení devátého, popřípadě desátého ročníku základního vzdělávání, vysvědčení o úspěšném ukončení druhého ročníku šestiletého gymnázia nebo čtvrtého ročníku osmiletého gymnázia nebo osmiletého vzdělávacího programu konzervatoře, nebo vysvědčení vydané po úspěšném ukončení kursu pro získání základního vzdělání. Tato vysvědčení jsou opatřena doložkou o získání stupně základního vzdělání“* (Zákon č. 561/2004 Sb., Školský zákon).

3.2 Formy středoškolského vzdělání

Po ukončení povinné školní docházky má každý žák možnost pokračovat v dalším stupni vzdělávání. Sekundární neboli středoškolské vzdělávání je již na dobrovolné bázi. Spadají pod něj střední odborná učiliště, střední odborné školy, gymnázia a konzervatoře. Studium trvá v rozpětí dvou až čtyř let podle zvoleného typu. Po úspěšném ukončení žák může získat výuční list nebo maturitní vysvědčení. Toto vzdělávání by mělo zvyšovat nabyté vědomosti ze základního vzdělávání a přinášet odborné zaměření (Zákon č. 561/2004 Sb., Školský zákon). Aby uchazeč mohl být přijat ke studiu na střední škole, musí splnit dvě podmínky. První z nich je absolvování povinné školní docházky, případně úspěšné ukončení základní školy před jejím splněním. Druhou podmínkou je absolvovat přijímací řízení, ve kterém prokážou splnění nezbytných podmínek. Jedná se schopnosti, vědomosti, zájmy a zdravotní způsobilost (Český statistický úřad, 2022).

Střední vzdělávání přináší žákům vědomosti, dovednosti a kompetence nezbytné pro vykonávání určité profese nebo skupiny profesí a učí je pracovním činností, které podporují uplatnění na trhu práce. Zároveň se podílí na posilování všeobecných vědomostí, dovedností a kompetencí využitelných v jejich soukromém, občanském a pracovním životě (Národní ústav pro vzdělávání, 2022).

Český statistický úřad (2022) střední vzdělávání profiluje následovně:

- střední vzdělání dvouleté – studijní programy trvající dva roky zakončené závěrečnou zkouškou,
- střední vzdělání s výučním listem – tříleté učební obory (výjimečně i dvouleté), ve kterých absolvent při úspěšném ukončení získá výuční list,
- střední vzdělání s maturitní zkouškou – maturitní obory, ve kterých úspěšný absolvent získá maturitní vysvědčení, může mít tyto podoby:
 - všeobecnou – nemá profesní podobu a jedná se zejména o přípravu na studium na vysokých školách, tato forma je realizována na čtyřletých gymnáziích,
 - odbornou – má profesní podobu vzdělávání, trvá po dobu čtyř let a zakončuje se maturitní zkouškou, do této kategorie spadají také lycea, která jsou realizována kombinací obecně odborného vzdělávání s převahou všeobecného vzdělávání,
- vzdělávání na konzervatořích – podporuje rozvoj znalostí, dovedností a schopností žáků nabytých v základním (i uměleckém) vzdělávání, realizuje všeobecné vzdělávání v kombinaci s přípravou žáků pro výkon uměleckých a umělecko-pedagogických činností v oblasti hudby, tance, zpěvu a hudebně dramatickém umění.

MŠMT (2022) dále rozděluje stupně vzdělání do jednotlivých kategorií dle klasifikace kmenových oborů vzdělání (KKOV):

Obrázek 1 Kategorie dosaženého vzdělání podle KKOV

Kód	Název
A	Bez vzdělání
B	Neúplné základní vzdělání
C	Základní vzdělání
D	Nižší střední vzdělání
E	Nižší střední odborné vzdělání
H	Střední odborné vzdělání s výučním listem
J	Střední nebo střední odborné vzdělání bez maturity i výučního listu
K	Úplné střední všeobecné vzdělání
L	Úplné střední odborné vzdělání s vyučením i maturitou
M	Úplné střední odborné vzdělání s maturitou (bez vyučení)
N	Vyšší odborné vzdělání
P	Vyšší odborné vzdělání v konzervatoři
R	Vysokoškolské bakalářské vzdělání
T	Vysokoškolské magisterské vzdělání
V	Vysokoškolské doktorské vzdělání

3.2.1 Faktory ovlivňující volbu úrovně středoškolského vzdělání

Výzkum realizovaný Trhlíkovou (2019) poukazuje na faktory, které měly vliv na rozhodování o výběru učebního oboru nebo maturitního odborného oboru. Sběr dat probíhal v roce 2018 a bylo získáno 913 úplných dotazníků z různých středních odborných učilišť a středních odborných škol. Procentní zastoupení ve faktorech jsou znázorněny níže.

Nejčastější důvody, jež ovlivnily výběr učebního oboru

- zájem o prakticky zaměřené vzdělání (68 %),
- zájem o obor nabízený na škole (63 %),
- dobré uplatnění oboru na trhu práce (51 %),
- obavy z nezvládnutí státní maturity (50 %),
- obavy z nezvládnutí některých předmětů v maturitním oboru (47 %),

- kratší doba vzdělání (37 %),
- slabší studijní výsledky (37 %),
- přání/vzor rodičů (26 %),
- horší finanční situace rodiny (20 %),
- stipendium / jiná podpora oboru (13 %).

Nejčastější důvody, jež ovlivnily výběr učebního oboru

- zájem získat maturitní vzdělání (90 %),
- zájem o obor nabízený na škole (80 %),
- zájem o prakticky zaměřené vzdělání (78 %),
- možnost pokračovat na VŠ (71 %),
- získání odborného vzdělání bez studia VŠ (61 %),
- dobré uplatnění oboru na trhu práce (58 %),
- obavy z náročnosti gymnázia (33 %),
- obavy z některých předmětů na gymnáziu (32 %),
- studijní výsledky (32 %),
- přání/vzor rodičů (30 %) (Informační systém Infoabsolvent, 2022).

Při porovnání faktorů, které ovlivnily volbu vzdělání se ukázalo, že při výběru úrovně vzdělání není rozhodování zpravidla jednoznačné a motivace se rozchází. Do procesu vstupuje celé spektrum faktorů, z nich nejvýraznější jsou uvedeny výše. Často se jedná o kombinaci více okolností, např. odhad kvalitního uplatnění na trhu práce hrálo roli u nadpoloviční většiny žáků, prokázal se i vliv situace v rodině, nebo zájem o prakticky zaměřené obory. Žáci, kteří volili maturitní obory vzdělání, poukazovali i na možnost studia na vysoké škole, nebylo to však podmínkou (Trhlíková, 2019).

4 ÚŘAD PRÁCE ČESKÉ REPUBLIKY

Stěžejním právním aktem, kterým se řídí Úřad práce ČR je Zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky. Ten vymezuje organizační strukturu a stanovuje úkoly. Jedná se o správní úřad, který má celostátní působnost se sídlem v Praze. Jeho nadřízeným správním úřadem je Ministerstvo práce a sociálních věcí. V čele Úřadu práce je generální ředitel, který funkci vykonává na generálním ředitelství a v sekci má krajské pobočky (včetně pobočky pro hlavní město Prahu). Součástí krajských poboček, které řídí ředitelé krajských poboček, jsou současně kontaktní pracoviště (Zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky, § 1 – 3). Vznik Úřadu práce ČR se traduje do roku 1990, kdy převzal kompetence v oblasti pracovních sil od národních výborů. Postupnými reformami vzniklo 14 krajských poboček v jednotlivých krajích, které mají gesci oblast zaměstnanosti a nepojistných sociálních dávek (Úřad práce ČR, 2022).

Podle § 4 Zákona č. 73/2001 Sb. o Úřadu práce České republiky plní Úřad práce úkoly v oblastech:

- „a) zaměstnanosti,*
- b) ochrany zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele,*
- c) státní sociální podpory,*
- d) dávek pro osoby se zdravotním postižením,*
- e) příspěvku na péči,*
- f) pomoci v hmotné nouzi,*
- g) inspekce poskytování sociálně-právní ochrany,*
- h) dávek pěstounské péče,*
- i) náhradního výživného pro nezaopatřené dítě.“*

Je-li řeč o oblasti zaměstnanosti, řídí se Úřad práce České republiky Zákonem č. 435/2004 Sb., Zákon o zaměstnanosti a s ním spojeným Zákonem č. 500/2004 Sb., Správní řád. Již v § 1 Zákona č. 435/2004 Sb., Zákon o zaměstnanosti se Úřad práce zavazuje k zajišťování státní politiky zaměstnanosti se snahou o dosažení úplné zaměstnanosti a ochraně před nezaměstnaností.

Součástí krajských poboček jsou odbory zaměstnanosti, které v jednotlivých regionech metodicky řídí činnosti spojené se strategií politiky zaměstnanosti, koordinuje oblasti zprostředkování zaměstnání, podpor v nezaměstnanosti, rekvalifikací, poradenství a pracovní rehabilitace v souladu se zákonem o zaměstnanosti. Tyto oblasti jsou realizovány na kontaktních pracovištích (Organizační řád Úřadu práce České republiky, 2015).

Podle Organizačního řádu Úřadu práce České republiky (2015) se v oblasti zaměstnanosti může kontaktní pracoviště dělit na oddělení:

- zprostředkování zaměstnání,
- evidence a podpor v nezaměstnanosti,
- poradenství a dalšího vzdělávání,
- trhu práce.

Stěžejní roli v tématu hraje právě oddělení poradenství a dalšího vzdělávání, mezi jehož činnosti Organizační řád Úřadu práce České republiky (2015) řadí realizaci poradenství ve smyslu dalšího vzdělávání, volby či změny povolání, zajišťuje realizaci rekvalifikací a pracovních rehabilitací a zabezpečuje činnost informačních a poradenských středisek pro volbu a změnu povolání.

4.1 Informační a poradenská střediska pro volbu a změnu povolání

Jak je uvedeno výše, informační a poradenská střediska pro volbu a změnu povolání (dále jen IPS) jsou součástí kontaktních pracovišť Úřadu práce České republiky.

Cílovými skupinami, kterým IPS poskytuje poradenství, jsou:

- žáci základních a středních škol,
- studenti vyšších odborných a vysokých škol,
- školská zařízení,
- široká veřejnost nejen z řady rodičů (Úřad práce ČR, 2022).

IPS je bezplatná služba, která poskytuje aktuální informace k podmínkám a průběhu přijímacího řízení a k průběhu studia na středních, vyšších odborných a vysokých školách, jejich oborech a programech, k požadavkům na jednotlivá a povolání a možnostech uplatnění absolventů v praxi. Má k dispozici informace o studijních oborech a programech

jednotlivých škol v České republice. Žáci zde naleznou katalog profesí s popisem pracovních činností, pracovního prostředí, pracovních prostředků a dalších požadavků. IPS také provádí individuální nebo skupinovou formou poradenství cílovým skupinám spojené s volbou povolání a uplatnění v praxi. A v neposlední řadě se podílí na organizaci veletrhů a přehlídek škol či setkání rodičů žáků (Úřad práce, 2022).

V roce 2021 jednotlivá IPS zajistila 2 049 skupinových setkání pro základní školy, kterých se zúčastnilo 42 212 žáků a účastnila se celkem 203 setkání s výchovnými poradci nebo setkání s rodiči žáků v rámci třídních schůzek. Proběhlo také 186 prezentací na burzách škol, veletrzích a výstavách (Výroční zpráva o činnosti Úřadu práce České republiky, 2022).

Příloha č. 3 Vyhlášky č. 197/2016 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních v čl. 1, písm. f) přímo řadí mezi standardní činnosti školy, potažmo výchovného poradce: *„zajišťování skupinových návštěv žáků školy v informačních poradenských střediscích krajských poboček Úřadu práce České republiky a poskytování informací žákům a zákonným zástupcům o možnosti individuálního využití informačních služeb těchto středisek.“*

Freibergová (2005) dodává, že IPS dodržují mezinárodní dokumenty a etický kodex, využívají obdobné metody a techniky práce a rozdíly jsou pravděpodobnější v konkrétním zaměření.

4.1.1 Kariérový poradce na Úřadu práce České republiky

Nelze opomenout zmínit, že kariérový poradce Úřadu práce ČR je také státním zaměstnancem standardně ve služebním poměru. Tomeš (2009) mluví o vztahu mezi státem a jeho zaměstnancem, ve kterém právo upravuje jeho práva a povinnosti. Ty jsou zpravidla nařizována ve služebních předpisech a obsahují také etické zásady pro výkon státní služby. *„Základní charakteristikou služebního poměru je jeho založení ke státu, tj., k České republice, a to jmenováním na služební místo v konkrétním oboru služby“* (Pichrt, 2015, s. 80 – 81).

Národní soustava povolání (2022) mluví o kariérovém poradci Úřadu práce jako o odborném kariérovém poradci IPS, pro kterého je charakteristické poskytování: *„služby zaměřené na pomoc žákům, studentům i zájemcům z řad široké veřejnosti při výběru jejich budoucího povolání a vhodného studijního oboru.“*

Mezi činnosti odborného poradce IPS patří:

- zajišťování primární kariérové diagnostiky s cílem určení studijních a pracovních schopností jedince a podpora jejich rozvoje,
- realizace skupinového poradenství se zaměřením na podporu a posilování důležitých kompetencí pro trh práce a sebeřízení kariéry,
- organizace součinnosti se školami při tvorbě informačního systému škol a studijních oborů,
- vymezení odborné orientace, metod a postupů poradenských činností k volbě a změně povolání,
- zabezpečování průzkumů a odborných rozborů v oblasti volby povolání a uplatňování absolventů na trhu práce (Národní soustava povolání, 2022).

Freibergová (2005) rozděluje poradenství ve vztahu ke klientům na tyto formy:

- kolektivní – zpravidla jednorázové akce, kterých se účastní vyšší počet klientů, např. při přednáškách, besedách nebo informačních schůzkách,
- skupinové – účast menšího počtu klientů, aby mohla pracovat skupinová dynamika, při které se jednotlivci ovlivňují vzájemně a funguje tak psychologické působení,
- individuální – za přítomnosti poradce a jednoho klienta.

Národní soustava povolání (2022) doporučuje jako vhodné vzdělání pro výkon odborného poradce IPS alespoň bakalářské studijní program v oboru psychologie, sociologie, vychovatelství nebo ve skupině oborů pedagogika, učitelství a sociální péče. Odborný pracovník IPS však spadá do 9. platové třídy, pro kterou je dle přílohy č. 1 Zákona č. 234/2014 Sb., Zákon o státní službě stanovené minimální vzdělání ve stupni středního vzdělání s maturitní zkouškou nebo vyššího odborného vzdělání. Dále jej řadí do kategorie služebního označení odborný referent nebo vrchní referent. Přesné pojmenování je pak dále podle Úřadu práce (2022) dvojí, a to buď specialista poradenství a dalšího vzdělávání nebo specialista pro volbu povolání.

Na závěr této kapitoly je důležité konstatovat, že Zákon č. 561/2004 Sb., Školský zákon neupravuje žádným způsobem pozici kariérového poradce, tedy s ním prakticky nepočítá a spolupráci s Informačními a poradenskými středisky pro volbu a změnu povolání zajišťují výchovní poradci, případně třídní učitelé.

5 KARIÉROVÉ PORADENSTVÍ

Na úvod je třeba zmínit, že kariérové poradenství se stále vyvíjí a prolíná se celým životem, není tedy jen součástí určité životní etapy. Pojem kariérové poradenství jde u cílové skupiny žáků, kteří volí svou další školní dráhu ruku v ruce s pojmem volba povolání. Takto klíčové rozhodnutí navíc přichází ve věku, kdy se dítě potýká s celou řadou dalších změn, které mají vliv na celkové vnímání důležitosti středoškolského vzdělání.

Kapitola tedy bude pracovat i s pojmem volba povolání.

Podle Evropské komise a Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD, 2022) představuje kariérové poradenství: *„soubor služeb a aktivit vykonávaných s úmyslem sloužit jednotlivcům každého věku a v každé životní situaci při volbě povolání, odborné přípravě*

a povolání a při řízení jejich kariéry.“ Vendel (2008) hovoří o kariérovém poradenství jako o odborné pomoci s dominancí v oblastech práce, povolání a zaměstnání. Je realizováno nejen ve školním prostředí, ale i v jiných institucích jako jsou úřady práce. Je tedy zjevné, že díky širokému využití zaujímá kariérové poradenství důležité místo ve společnosti. *„Kariéra a kariérový vývoj zahrnuje celý život člověka, a nikoli jen povolání. Týká se tedy celé osoby...Víc než to, týká se každé osoby ve stále ve měnícím kontextu jejího života“* (Pattonová, McMahonová, 2006, s. 24). Pattonová a McMahonová (2006) také upozorňují na to, že přesná definice kariérního poradenství je velmi složitá, poněvadž s tématem spjatý termín kariéra je ve stále rychleji měnícím se světě velmi nestálý a nelze ho považovat za objektivní.

Za vývoj v oblasti kariérového poradenství nese odpovědnost poradce, ale sám klient (žák). Prvním pilířem pro kvalitní spolupráci je porozumění klientovi a jeho představě o volbě povolání. Na to může poradce navázat informacemi ze světa práce. Získávání údajů může probíhat cestou neformální, tedy rozhovorem zúčastněných stran, nebo formálně, kdy je využíváno testů a dotazníků. Testem si může poradce vytvořit představu o schopnostech žáka, dotazník napoví, jaké jsou žákovy názory, postoje zájmy či preference. Poté je důležité žákovi pomoci se získáním potřebných informací, při volbě povolání především údajů

o profesi, pracovních podmínkách, dosažitelnosti a požadavcích, které jsou s profesí spojené. Posledním, tím nejdůležitějším krokem je propojení získaných informací s osobností žáka, což je podstata kariérového poradenství (Vendel, 2008). Na to navazuje

Košťálová a Cudlínová (2015), podle kterých nejdůležitější roli hraje motivace, díky které žák zvládne využít vlastní schopnosti a dovednosti ve svém životě. Tvrzení doplňuje také Štěpitová (2018, s. 3): „*kvalitní kariérové poradenství učí lidi řídit si vlastní kariéru, být za ni odpovědný sám sobě, vidět příležitosti, povzbuzuje, pomáhá.*“

Příloha č. 4 Vyhlášky č. 197/2016 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních v čl. IV., bod 7 zároveň školám stanovuje: „*Participaci na kariérovém poradenství - volbě vzdělávací dráhy žáka, individuální provázení žáka.*“ Blíže ji však nikterak nespecifikuje, proto lze nacházet výrazné rozdíly nejen mezi jednotlivými regiony, ale i jednotlivými školami.

5.1 Volba povolání

Každá profesní dráha začíná právě volbou povolání. Kariérové poradenství by mělo být ve školství vnímáno jako součást komplexního souboru poskytovaných služeb, které mají přispět k úspěšnému uplatnění v dalším vzdělávání a následně na trhu práce. Na druhém stupni základní školy již stabilně zaujímá své místo právě výchova k volbě povolání. To vede k lepší orientaci žáků ve světě práce a rozvíjí jejich kompetence v osobním i pracovním životě (Mertin, Berný a Ciprová, 2004).

Průcha, Walterová a Mareš, 2003, s. 274 definují volbu povolání jako *proces zahrnující rozhodování o volbě studia nebo přípravy na povolání, konkrétního povolání a celou profesní dráhu člověka. Součástí celkového vývoje osobnosti, v němž hlavní roli hrají rozhodovací procesy.*“ Podle Kohoutka (2009) by se žáci měli rozhodovat o volbě povolání až tehdy, kdy jsou pro toto rozhodnutí zralí, mají ustálené zájmy, jejich konání je ovlivněno vlastní vůlí, jednají záměrně a neodradí je různé komplikace a překážky. Za zralost se dá považovat stav, kdy se jedinec zvládne rozhodnout pro určité povolání a bere přitom v potaz své schopnosti a jeho ambice k profesnímu životu se ustálí (Kohoutek, 2009).

Aby mohlo dojít ke vhodné volbě povolání, měl by žák uvažovat nad třemi oblastmi poznatků:

- sám o sobě – vnímat celou svoji osobnost včetně např. schopností, znalostí, dovedností, zájmů, vlastností i svých nedostatků,
- o světě práce – mít ucelenou představu o daných profesích a o tom, co s nimi souvisí,

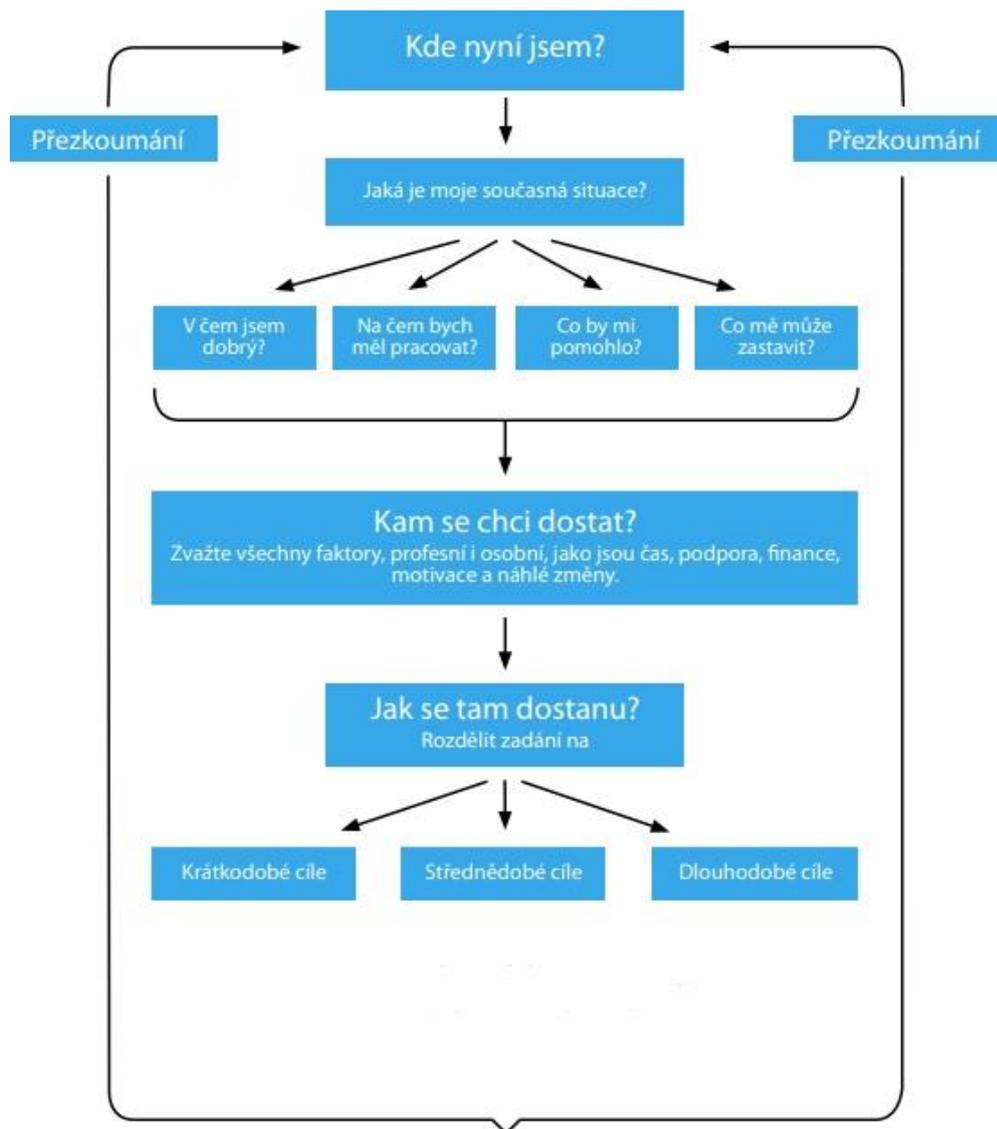
- o vzdělávací nabídce středních škol – jaké jsou typy škol, jakou nabídku oborů mají k dispozici, a zda jsou schopni uspět u přijímacího řízení (Hlad'o, 2014).

Hořánková (1995) dělí podobu volby povolání do tří typů:

- volba povolání je stanovena na základě autority, zpravidla rodičů bez zřetele na zájmy a dispozice dítěte,
- volba povolání je ovlivněna působením okolí, kdy žák má o svém uplatnění utvořený jistý obraz, není však jasný a stálý,
- volba povolání je vedena osobním plánem žáka, který je rozhodnutý o svém budoucím povolání a v tomto ohledu je velmi iniciativní.

Jako dobrá vhodná pomůcka pro volbu povolání se jeví souhrnné schéma plánu osobního rozvoje, které je však skvěle využitelné k volbě povolání uvedené v Průvodci kariérou pro školy (2012, s. 110):

Obrázek 2 Souhrnné schéma využitelné pro volbu povolání

Informační systém Infoabsolvent (2022) prezentuje na svých stránkách také „desatero“ kroků, které mohou pomoci žákům usnadnit rozhodování při rozhodování o středoškolském vzdělání. Desatero je zpracováno tak, aby mu žáci porozuměli, následovně:

1. *„zamysli se nad sebou, kdo jsi, co očekáváš, co umíš i co ti nejde,*
2. *promluv si o svých záměrech s nejbližšími,*
3. *vytvoř si seznam zajímavých oborů,*
4. *povolání – co bys dělala, kdybys byla,*
5. *bez informací o školách se nepohneš z místa,*
6. *jdi se podívat do škol,*
7. *sežeň reference o škole,*

8. *kariérové poradenství je služba pro tebe,*
9. *příprav se na přijímačky*
10. *pedagogicko-psychologická poradna.“*

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 VÝZKUM

Volba středoškolského vzdělání je jedním z nejdůležitějších rozhodnutí v životě dítěte, které jej ovlivní již na celý život. Mimo to se na tomto rozhodnutí podílí mnoho různých faktorů, zejména pak rodinné zázemí a sociální prostředí. Jednou z institucí, které většina žáků v tomto ohledu navštíví, je Úřad práce ČR, konkrétně informační a poradenské středisko pro volbu a změnu povolání, ve kterém působí kariéroví poradci Úřadu práce ČR, nebo také odborní poradci IPS. Praktická část se dál bude zaměřovat na zjišťování faktorů ovlivňujících volbu středoškolského vzdělání žáků ze sociálně znevýhodněných rodin v posledních ročnících základních škol právě z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR. Výzkum má zhodnotit, o jaké faktory se jedná, což může přispět k lepší identifikaci těchto žáků a ke zlepšení a zkvalitnění práce kariérových poradců Úřadu práce ČR. Kariéroví poradci Úřadu práce ČR tak budou moci předvídat přítomnost jistých okolností, a budou tak schopni přispívat svým poradenstvím ke správnému rozhodování žáků v oblasti volby povolání, volby středoškolského vzdělání. To může mít pozitivní vliv i na riziko předčasných odchodů ze vzdělávacího procesu žáků ze sociálně znevýhodněných rodin.

6.1 Výzkumný problém

Teoretická část výzkumu se mimo jiné zabývala vymezením oblastí témat souvisejících se sociálně znevýhodněnou rodinou, systémem vzdělávání v České republice a kariérovým poradenstvím. Výzkumným problémem diplomové práce jsou faktory ovlivňující volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR. Výzkum směřoval zejména ke zkušenostem kariérových poradců Úřadu práce ČR s cílovou skupinou, jak probíhá jejich identifikace v praxi, a jak se sociální znevýhodnění podepisuje na volbě středoškolského vzdělání. Zároveň se výzkum zabýval procesem poskytovaného kariérového poradenství pro žáky posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin a případnou odbornou oporou kariérových poradců Úřadu práce ČR. Čím přesnější identifikaci problému se výzkum přiblíží, tím bude snazší následně nabízet možná doporučení a řešení pro praxi.

6.2 Výzkumné cíle

Hlavním výzkumným cílem práce je zjistit, jaké faktory ovlivňují volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR. Dílčím cílem bylo zjistit, jak s touto cílovou skupinou probíhá kariérové poradenství, zda mají kariéroví poradci Úřadu práce ČR k dispozici metodiku nebo postupy práce se žáky posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin, a pokud ano, tak jaké. Dále pak, zda probíhá v tomto případě spolupráce s dalšími stranami včetně rodiny nebo dalších organizací jako jsou neziskové organizace, pedagogicko-psychologické poradny nebo odbory sociálně právní ochrany dětí a mládeže.

Cíl intelektuální: Cílem diplomové práce je opsat vnímání faktorů ovlivňujících volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin očima kariérových poradců Úřadu práce ČR.

Cíl praktický: Cílem praktickým je přinést poznatky kariérových poradců Úřadu práce ČR a využít jejich poznatky pro zkvalitnění poradenské činnosti v praxi.

6.3 Výzkumné otázky

Na základě sestavení výzkumných cílů byly vytyčeny výzkumné otázky. Protože jsou stanoveny na začátku realizace výzkumu při vzniku tématu, lze je podle Hendla (2008, s. 39) „*modifikovat nebo doplňovat v průběhu výzkumu, během sběru a analýzy dat.*“

Hlavní výzkumná otázka:

Jaké jsou dle kariérových poradců Úřadu práce faktory ovlivňující volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin?

Dílčí výzkumné otázky:

Jak probíhá identifikace žáků ze sociálně znevýhodněných rodin?

Jak probíhá kariérové poradenství s touto cílovou skupinou?

Jaké další osoby jsou do procesu volby středoškolského vzdělání cílové skupiny zapojeny a jakým způsobem se něm podílejí?

Spolupracují kariéroví poradci Úřadu práce s dalšími institucemi v případě identifikace žáků ze sociálně znevýhodněných rodin, případně jak?

7 METODIKA VÝZKUMU

Vzhledem k charakteru výzkumného problému a stanoveným výzkumným otázkám byla pro diplomovou práci zvolena kvalitativní metoda výzkumu. Hlavním důvodem je hlubší náhled do problematiky, kdy vybraný design dokáže autorce lépe rozkrýt faktory ovlivňující volbu středoškolského vzdělání zvolené cílové skupiny. Zejména z toho to důvodu se jeví jako vhodnější, což dokládá také tvrzení Švaříčka a Šed'ové (2007, s. 24): „*Podstatou kvalitativního výzkumu je do široka rozprostřený sběr dat bez toho, že by na počátku byly stanoveny základní proměnné. Stejně tak nejsou předem stanoveny hypotézy a výzkumný projekt není závislý na teorii, kterou již předtím někdo vybudovat. Jde o to, do hloubky*

a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací.“

Jako další výhodu vybrané kvalitativní metody spatřuje autorka v získávání informací v přirozeném prostředí konverzačních partnerů, tedy kariérových poradců Úřadu práce ČR. Na rozdíl o kvantitativního výzkumu tak může zjištěná data dále interpretovat rozmanitější slovní podobě nežli za použití kroků ve statistice. Oporu lze nalézt v popisu Kutnohorské (2009, s. 24) při přístupu k výzkumu z jiného než pedagogického hlediska: „*Kvalitativní výzkum je charakteristický malým počtem respondentů, využívá individuální a skupinové rozhovory v hlubší míře. V zájmu výzkumu stojí člověk a lidé, ale i lokality, ve kterých tito lidé žijí a pracují. Vytýčený problém není nikdy úplně ohraničený a při výzkumu je neustále průběžně vyjasňovaný a rozvíjený.*“ Švaříček a Šed'ová (2007) dále uvádějí, že v počátku zkoumání jde o pozorování a sběr dat. Kvalitativní výzkum je založen na bázi opakování, výzkumník tedy hledá pravidelnost v datech, které získal. Díky nim poté může přijmout jistá obecná tvrzení, která však mají jen pravděpodobnostní podobu. Tato tvrzení mohou tedy aplikovat jen na získaná data a na zkoumaný vzorek. Hendl (2008) také upozorňuje na slabiny kvalitativního výzkumu. S ohledem na ohraničený počet konverzačních partnerů a specifčnost prostředí, ve kterém výzkum probíhá, je zobecňování výsledků velmi komplikované. Za další nedostatky lze považovat nízkou transparentnost při interpretaci získaných dat.

7.1 Výzkumná metoda

Jako metoda sběru dat byl využit hloubkový rozhovor, který se snaží vyobrazit reálný svět s cílem, „*získat detailní a komplexní informace o studovaném jevu*“, jak uvádí Švaříček a Šed'ová (2007, s.159), což je i autorčiným cílem.

Z typů hloubkových rozhovorů zvolila autorka pro svůj výzkum rozhovor polostrukturovaný, který probíhal s kariérovými poradci Úřadu práce ČR. Ten vychází z předem připraveného seznamu otázek, ale zároveň umožňuje výzkumníkovi klást otázky doplňující. Tento typ rozhovoru volila autorka, protože výzkumný problém poznat do hloubky, porozumět respondentům a zachytit co nejvíce poznatků ke zkoumané problematice. Polostrukturovaný rozhovor však poskytl určitou oporu ve složení témat a všichni konverzační partneři měli totožný základní rámec při rozhovoru. Jinými slovy lze rozhovor nazvat interview. Podle Hendla (2008, s. 174) lze říci, že „*návod k rozhovoru představuje seznam otázek nebo témat, jež je nutné v rámci interview probrat. Tento návod má zajistit, že se skutečně dostane na všechna pro tazatele zajímavá témata. Je na tazateli, jakým způsobem, a v jakém pořadí získá informace, které osvětlí daný problém. Zůstává mu olnost přizpůsobovat formulace otázek podle situace.*“ Je též velmi důležité, jak jsou otázky pokládány a formulovány. Je to element, který určí, jak konverzační partner odpoví. Otázky musí být jasné a otevřené, ale zároveň neutrální a nemanipulující (Hendl (2008).

Otázky se snažila autorka sestavit jako otevřené, aby daly dostatečný prostor k vyjádření jednotlivým konverzačním partnerům, případně byly rozvinuty dále tak, aby byly pro daného konverzačního partnera srozumitelné.

Celý seznam předem připravených, kladených otázek je součástí přílohy P I.

7.2 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor se skládá z kariérových poradců Úřadu práce ČR. Při volbě konverzačních partnerů byla využita technika účelového výběru, který je podle Dismana (2006, s. 112) založen „*pouze na úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno a o tom, co je možné pozorovat.*“ Výzkumník si musí přesně vymezit populaci, kterou soubor reprezentuje. Účelový výběr téměř neumožňuje přenášet výsledky na širokou populaci, ale pouze na tu, která byla zvolena. V některých případech je tato volba i jediným řešením (Disman, 2006). Záměrnost je zde nezbytná, s ohledem na zkoumané téma konverzační partneři museli splňovat stanovená kritéria, která bylo nutné dodržet.

Zvolená kritéria pro výzkumný soubor byla následující:

- jedná se o zaměstnance Úřadu práce ČR,
- jedná se o zaměstnance, který pracuje na pozici kariérového poradce Úřadu práce ČR,
- poskytuje kariérové poradenství žákům posledních ročníků základní školy,
- vykonává práci kariérového poradce alespoň šest měsíců.

Tato lhůta se jeví autorce jako dostatečná na získání zkušeností na dané pozici a zapracování na pozici kariérového poradce Úřadu práce ČR. Tato kritéria se tedy stala východiskem hledaného výzkumného souboru. Prostřednictvím emailu se žádostí o poskytnutí rozhovorů byli osloveni kariéroví poradci Úřadu práce ČR v Jihomoravském a Zlínském kraji z důvodu reálného dojezdu autorky. Osloveno bylo celkem osmnáct kariérových poradců Úřadu práce ČR. S realizací poskytnutím rozhovoru souhlasilo celkem čtrnáct z nich, přičemž se jednalo o jedenáct žen a tři muže. Všechna setkání proběhla osobně po předchozí domluvě na místě a času. Konverzační partneři jsou seřazeni v pořadí, ve kterém proběhly rozhovory a jsou označeni zkratkou KP a označeni číslem 1 až 14. Přepisy dvou rozhovorů budou součástí přílohy P II a P III, přepisy zbývajících rozhovorů budou předloženy u obhajoby diplomové práce.

Základní demografické údaje jsou následující:

Tabulka 2 Základní demografické údaje

Popis demografických údajů konverzačních partnerů		
	Pohlaví	Věk
KP 1	žena	39
KP 2	muž	29
KP 3	žena	42
KP 4	žena	33
KP 5	žena	37
KP 6	žena	47
KP 7	žena	54
KP 8	muž	32
KP 9	žena	27

KP 10	žena	29
KP 11	žena	40
KP 12	žena	32
KP 13	muž	52
KP 14	žena	39

Základní charakteristika konverzačních partnerů, která mimo jiné potvrzuje splnění stanovených kritérií:

KP 1 – žena, 39 let, na Úřadu práce pracuje 20 let, z toho jako kariérový poradce 3,5 roku, působí v Jihomoravském kraji, má vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu (ekonomie),

KP 2 – muž, 29 let, na Úřadu práce pracuje 10 let, z toho jako kariérový poradce 5 let, působí v Jihomoravském kraji, má vysokoškolské vzdělání v bakalářském studijním programu (sociální práce),

KP 3 – žena, 42 let, na Úřadu práce pracuje 5 let, z toho jako kariérový poradce 5 let, působí ve Zlínském kraji, má vysokoškolské vzdělání v doktorském studijním programu (sociologie),

KP 4 – žena, 33 let, na Úřadu práce pracuje 4,5 roku, z toho jako kariérový poradce 4,5 roku, působí v Jihomoravském kraji, má vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu (učitelství pro druhý stupeň – český a anglický jazyk),

KP 5 – žena, 37 let, na Úřadu práce pracuje 10 let, z toho jako kariérový poradce 10 let, působí ve Zlínském kraji, má vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu (andragogika),

KP 6 – žena, 47 let, na Úřadu práce pracuje 10 let, z toho jako kariérový poradce 8 let, působí v Jihomoravském kraji, má vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu (sociální politika a sociální práce),

KP 7 – žena, 54 let, na Úřadu práce pracuje 9 let, z toho jako kariérový poradce 9 let, působí ve Zlínském kraji, má vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu (pedagogika),

KP 8 – muž, 32 let, na Úřadu práce pracuje 11 let, z toho jako kariérový poradce 5 let, působí v Jihomoravském kraji, má střední odborné vzdělání s maturitou (obchodní akademie),

KP 9 – žena, 27 let, na Úřadu práce pracuje 8 měsíců, z toho jako kariérový poradce 8 měsíců, působí v Jihomoravském kraji, má střední odborné vzdělání s maturitou (praktická sestra),

KP 10 – žena, 29 let, na Úřadu práce pracuje 4 roky, z toho jako kariérový poradce 6 měsíců, působí v Jihomoravském kraji, má vyšší odborné vzdělání – diplomovaný specialista (zubní technik),

KP 11 – žena, 40 let, na Úřadu práce pracuje 8 let, z toho jako kariérový poradce 6,5 roku, působí ve Zlínském kraji, má vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu (sociální pedagogika),

KP 12 – žena, 32 let, na Úřadu práce pracuje 5 let, z toho jako kariérový poradce 1,5 roku, působí v Jihomoravském kraji, má vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu (sociální práce),

KP 13 – muž, 52 let, na Úřadu práce pracuje 5 let, z toho jako kariérový poradce 5 let, působí v Jihomoravském kraji, má vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu (andragogika),

KP 14 – žena, 39 let, na Úřadu práce pracuje 2,5 roku, z toho jako kariérový poradce 1,5 roku, působí v Jihomoravském kraji, má vyšší odborné vzdělání – diplomovaný specialista (veřejnosprávní činnost).

7.3 Realizace výzkumu

Výzkum probíhal v měsících lednu a únoru 2022 v předem dohodnutých termínech formou osobních schůzek. Rozhovory se konaly v přirozeném prostředí konverzačních partnerů, tedy na Úřadech práce ČR, v kancelářích kariérových poradců Úřadu práce ČR. Na začátku setkání se autorka představila a proběhlo krátké seznámení pro uvolnění atmosféry. Někteří kariéroví poradci Úřadu práce ČR nemají možnost samostatné kanceláře a musí pracovní prostor sdílet s kolegy, proto mohly být některé odpovědi touto skutečností ovlivněny. Konverzační partneři byli seznámeni se skutečností, že rozhovory budou nahrávány po udělení jejich souhlasu. Zvukové záznamy byly nahrávány na mobilní telefon. Jednotlivé rozhovory byly autorkou postupně vyslechnuty a přepsány do počítače. Po dokončení přepisu byly autorkou všechny rozhovory vyhodnoceny jako dostatečné, proto jsou všechny výpovědi konverzačních partnerů zakomponovány do výsledků výzkumu a interpretace dat.

7.4 Etika výzkumu

V rámci každého výzkumu, tohoto nevyjímaje, je nutné řešit určité etické otázky. Hendl (2005) mluví o celé škále zásad etického jednání při výzkumu, které je třeba mít na paměti a zároveň je v rámci výzkumného šetření dodržovat.

Při oslovení pro účast na výzkumu byli kariéroví poradci Úřadu práce ČR seznámeni se základními informacemi o tématu a účelu šetření. Vzhledem k vedení hloubkových rozhovorů byl vyžádán souhlas s nahráváním rozhovorů. Všichni konverzační partneři k nahrávání udělili souhlas. Dále byli všichni konverzační partneři ubezpečeni o anonymitě nejen jejich osoby, ale i získaných informací. Také byly anonymizovány údaje, které by mohly vést k identifikaci konkrétního kontaktního pracoviště Úřadu práce ČR a mohlo být dojít k rozpoznání působení konkrétního kariérového poradce Úřadu práce ČR. Konverzační partneři byli též ubezpečeni, že veškerá získaná data budou použita pouze pro účel tohoto výzkumného šetření a nebudou poskytovány třetím stranám. Autorka též vyjádřila pochopení pro případ, že konverzační nebudou chtít odpovídat na některou z otázek a toto rozhodnutí bude samozřejmě respektováno. Na konci rozhovorů bylo všem konverzačním partnerům poděkováno za účast na výzkumu a za jejich čas. Také jim bylo, v případě zájmu, nabídnuto poskytnutí výsledků výzkumu.

7.5 Analýza a zpracování dat

Analýza je podle Hendla (2005, s. 217) „*iterativním procesem. Je tedy nutné číst přepisy několikrát, přičemž každé toto čtení výzkumníkovi nepochybně vynese na světlo nové aspekty.*“

Analýza dat byla zpracovávána technikou otevřeného kódování, které je jednou z technik zakotvené teorie. Zakotvená teorie je podle Miovského (2006, s. 226) „*vytvořena a prozatím ověřena prostřednictvím systematického shromažďování údajů o zkoumaném jevu a analýzy těchto údajů.*“ Zakotvenou teorií se nerozumí určitá teorie, ale jedná se o obecný postup výzkumu a podobu zpracování získaných dat. V datech, která výzkumník při zkoumání vytěžil, je tato teorie zakotvená. Výzkumník do terénu jde s vlastním dojmem o zkoumaném jevu, data získává, zapisuje, vyhodnocuje a třídí (Hendl, 2005).

Všechny rozhovory byly pečlivě přečteny a zkoumány směrem k otevřenému kódování. To Strauss a Corbinová (1999, s. 43) popisují jako „*otevřené kódování je část analýzy, která se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů.*“ A na to

navazuje Švaříček a Šed'ová (2007, s. 214): „Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje.“

Autorka přepsané rozhovory rozdělila na jednotky, kterým přiřazovala kódy, ze kterých potom vznikaly jednotlivé kategorie. Některé kódy byly využitelné ve vícero kategoriích. Součástí interpretace dat jsou přímé citace z rozhovorů s konverzačními partnery.

8 INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT

Tato část diplomové práce se soustředí na interpretaci dat, které byly získané od čtrnácti kariérových poradců Úřadu práce České republiky formou polostrukturovaných rozhovorů. Autorka považuje za důležité uvést fakt, že první část jednotlivých rozhovorů se zaměřuje získání základních informací o četnosti práce se žáky posledních ročníků základních škol, dále na to, jaké práce je běžně využíváno při práci se všemi žáky a kdo do procesu vstupuje, aby bylo možné tyto skutečnosti přenést do pole žáků ze sociálně znevýhodněných rodin, kteří jsou cílovou skupinou výzkumu.

Důležitým cílem je odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, která zní:

Jaké jsou dle kariérových poradců Úřadu práce faktory ovlivňující volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin?

Zároveň je také cílem odpovědět na pět stanovených dílčích otázek, které budou dále rozpracovány v jednotlivých kategoriích.

8.1 Identifikace znevýhodnění

Tabulka 3 Identifikace znevýhodnění (vlastní výzkum, 2022)

Kategorie	Kódy
IDENTIFIKACE ZNEVÝHODNĚNÍ	velikost skupiny
	nerozpoznání
	zkušenost
	vyčlenění
	zapojení
	nerozpoznání
	individuální poradenství

Kategorie identifikace se zabývá otázkou, jak probíhá identifikace žáků ze sociálně znevýhodněných rodin. Konverzační partneři se částečně rozcházejí v tom, jak je žáky možné při skupinové práci identifikovat, neboť část si všímá určitých forem vyčlenění, oproti těm, kteří nerozpoznávají různé formy znevýhodnění při této formě práce. Snáz k identifikaci dochází po předchozí zkušenosti. Shoda však nastává ve vnímání velikosti

skupiny, se kterou kariéroví poradci pracují, a která identifikaci ovlivňuje a považují za vhodnější formu práce individuální poradenství. Projevuje se zde i zapojení škol jako důležitého účastníka procesu identifikace znevýhodnění.

Podle KP 1, KP 2, KP 5, KP 6, KP 7, KP 9 a KP 12 hraje velikost skupiny roli už při samotné identifikaci znevýhodnění, protože se jedná o početnější žáků, ve kterých se takový žák může ztratit, o tom vypovídá tvrzení KP 2: *„Pokud nedojde k individuálnímu poradenství, nemáme moc prostor tohle zjistit. Besedy probíhají s jedním poradcem, na kterého je ve skupině běžně okolo dvaceti dětí. Takže pokud není impuls ze strany žáka a nepřijde sám, reálně se o tom ani nedozvíme.“* a doplňuje ho KP 9: *„Skupiny bývají docela velké a zájem o konzultace bývá už tady veliký.“* ,nebo KP 7: *„Tak to jde odhadnout spíš při individuálním poradenství, ve skupině to tak snadné není.“*

Více než polovina konverzačních partnerů potom mluví o tom, že zpravidla nejsou plně schopni ve skupině rozeznat sociální znevýhodnění konkrétního žáka, jak říká KP 11: *„Vždy záleží na konkrétní škole, jak s tímto znevýhodněním dokáže pracovat. Většinou rozdíl mezi jednotlivými žáky ve třídě nepociťujeme, nebo to nestihneme.“* a KP 3: *„Na první pohled znevýhodnění být ani vidět nemusí. Pokud už se žákem nějak podrobněji pracujeme, můžeme se zaměřit i na oblast znevýhodnění, ale pokud o něm nevíme, nemůžeme s tím pracovat.“*

Na to navazuje rozkrytý kód, který ukazuje, že předchozí s absencí předchozí zkušenosti souvisí právě to, že kariéroví poradci neumí zcela odhadnout, kdy by se o sociální znevýhodněného žáka mohlo jednat. Tato zkušenost může být ovlivněna délkou praxe. KP 9 je toho důkazem, protože má asi nejkratší praxi ze všech: *„Všímám si někdy lehkého vyčlenění z kolektivu, jinak to zatím neumím úplně rozeznat.“* a KP 14 dodává: *„Prozatím pouze jednou, kdy mi předem bylo upozorněno na jednu žákyni, která nemluví a nekomunikuje. Strašně mě překvapilo, že se zapojila do aktivity, a dokonce i dvě věty řekla. Jinak žádnou takovou zkušenost nemám.“* Mimo jiné i KP 13 uváděl, že zatím zkušenost nemá.

Naproti tomu stojí kariéroví poradci, kteří si zvládnou všimnout nějaké formy vyčlenění z kolektivu, nebo se o to snaží a tím pádem k už k první identifikaci znevýhodnění dochází. Na to, že to však není pravidlem, poukazuje výpověď KP 1: *„Hmmm, to je, myslím, dost individuální podle toho, v jaké škole to děcko je. Když sem přijde třída, kde jsou tyto děcka ve většině, řekla bych, že to tam není, že tam tento problém mají společně, takže ho nijak nevyčleňují, ale zase tam je viditelný, že ten zájem o výběr školy není takovej, jak by*

měl být. Ale když je skupina, kde všechno probíhá tou standardní cestou, může to tak být. To se třeba tak nezapojuje, nezajímá, ale obecně už může být vyčleněný z toho kolektivu.“ i KP 4: „To bych řekla, že někdy. Na takový ten první pohled bych řekla, že úplně ne, ale při rozhovoru s dítětem bych řekla, že už to jsem schopná odhadnout, že záleží na tom, jak mě k sobě to dítě pustí.“

V takových případech je ze strany kariérových poradců v rámci třídy snaha o zapojení dítěte do spolupráce, aby sociálně znevýhodněný žák co nejlépe uchopil téma volby povolání,

a i forma skupinového poradenství mu předala podnětné informace hovořili KP 1, KP 3, KP 6, KP 8, KP 9, KP 10 i KP 12. Konkrétně KP 6 říká: „Snažím se se žákovi individuálně věnovat, zjistit, jak na tom s výběrem školy je a zkusím ho namotivovat k individuálnímu setkání. Víc pro to asi nemůžu v tak krátkém čase udělat.“ a KP 12 dodává: „Snažím se s dítětem navázat hovor, když je prostor a nabídnout mu individuální konzultaci. Někdy zájem je, někdy bohužel ne.“

Faktor individuálního poradenství skloňovali všichni konverzační partneři. A to buď v podobě snazší identifikace při využití této metody práce v počátku, v průběhu práce, nebo jako doporučení k dalšímu postupu. KP 7 říká následující: „No, nabídnu pomoc s vyhledáním toho, co žák potřebuje, snažím se s ním mluvit a dát mu na sebe kontakt, kdyby chtěl něco řešit ještě individuálně.“, přidává se i KP 9: „Snažím se dítě zapojit, třeba se ho ptám na nějaké věci k tématu. V té volnější části se pak soustředím na to, že si s ním popovídám

a nabídnu mu kontakt, kdyby chtěli s rodiči využít individuálního poradenství.“ a také KP 11: „Snažíme se o navázání kontaktu s žákem, zjistíme informace a mluvíme o možnosti individuální konzultace. Nabídneme na sebe kontakt, pokud má zájem. Víc většinou časově nezvládneme.“

Kódem, který se také projevil bylo zapojení školy, přesněji učitele nebo výchovného poradce do samotné identifikace, protože se tato skutečnost jeví také jako důležitá dokládá výpověď KP 10: „Snažím se mu nabídnout individuální konzultaci, dám mu na sebe kontakt, aby mohl přijít i s rodičem. A pokud je prostor, zeptám se i učitele nebo výchovného poradce.“

a KP 8 to uzavírá: „Myslím, že někdy dokážu odhadnout na skupinovém poradenství, kdo může pocházet ze sociálně slabší rodiny a tápe při volbě povolání. To pak nabízím pomoc individuální formou, ale ve většině případů tyto žáky už nevidím. Jednak to může být

nezájem žáků, možná spíš ve větší míře nezájem rodičů. V tomto případě by měla být více aktivní škola a učitelé, kteří mají navázaný dlouhodobý vztah s žákem a snažit se ho směřovat.“

Shrnutí kategorie č. 1

Rozkrytím kategorie se ukázaly skutečnosti, které identifikaci znevýhodnění značně ovlivňují. Fakt, který má v tomto ohledu důležitou roli, jsou početnější skupiny účastníků se poradenství. To však kariéroví poradci nejsou schopni příliš ovlivnit. Konverzační partneři se rozcházejí v tom, zda jsou určitá znevýhodnění rozpoznatelná. Pokud se přiklání k tomu, že jej nerozeznají, čase zde hraje roli absence předchozí zkušenosti. Ukázalo se, že se na tom také podílí kratší praxe kariérových poradců. Část poradců, která si všimne nějaké podoby vyloučení, se snaží takové žáky zapojovat a pracovat s nimi. Za klíčovou část práce potom vnímají všichni v různých podobách individuální poradenství. Ke kvalitnější činnosti kariérového poradenství pak může přispět zapojení školy, konkrétně výchovných poradců nebo učitelů.

8.2 Metody práce se znevýhodněnými žáky

Tabulka 4 Metody práce se znevýhodněnými žáky (vlastní výzkum, 2022)

Kategorie	Kódy
METODY PRÁCE SE ZNEVÝHODNĚNÝMI ŽÁKY	rozhovor
	přizpůsobení obsahu
	přestávky
	hra
	testování
	praktické ukázky

Kategorie metody práce se skupinou se znevýhodněnými žáky, se zabývá otázkou, jak probíhá kariérové poradenství s cílovou skupinou. Nejvyužívanějším způsobem práce je forma rozhovoru, která se přizpůsobuje žákovi, co nejvíce „na míru“, ať už obsahem, délkou nebo přestávkami podle potřeb žáka. Při práci bývá využíváno her, někdy také testování

a konverzační partneři vnímají, že praktické ukázky, které si žák umí představit, také zlepšují výsledky kariérového poradenství.

V této kategorii se jednotlivé kódy velmi prolínaly výpověďmi všech konverzačních partnerů. Jako základní využívanou metodu považují všichni vedení rozhovoru, ale zároveň v kombinaci s různými dalšími technikami, jako je hra, praktické ukázky, nebo nějaké formy testování. KP 10 uvádí: *„Nejvíce využíváme práce s počítačem a formy otevřeného rozhovoru. Většina žáků nemá doma k dispozici potřebné vybavení k vyhledávání informací o školách, vypracování on-line testů profesní orientace apod., takže se snažíme využít toho, že u nás jsou a předat jim co nejvíce informací. Ale zase tak, aby byly srozumitelné a žák je vstřebal.“*, zde tedy je vyobrazena právě technika testování. O ještě širším využití technik mluví KP 1: *„To je hrozně individuální, ale snažím se využívat formy jednoduchých her, abych se k tomu děcku dostala, snažím se používat příklady z běžného života, aby si dokázalo představit, o čem konkrétně mluvím. Pak taky dělám přestávky podle jeho potřeb, nebo se držím menší časové dotace, abych udržela jeho pozornost.“*, nebo poté KP 3: *„Pokud mluvíme o individuálním poradenství, podobně jako se všemi ostatními žáky volíme formu rozhovoru, zapojíme test AIST-R, přidáváme práci s pracovními listy a snažíme se tempo a postup přizpůsobit individuálně dítěti, aby odneslo ze setkání co nejvíce informací, které taky při výběru školy využije.“*

Dalším faktorem, který se při kódování ukázal, jsou častější přestávky podle individuálních potřeb žáků, aby byla co nejlépe udržena pozornost. To podporuje příklad tvrzení KP 2: *„Používali jsme jednodušší metodu, méně složitých informací, více přestávek a interaktivního zapojení spíše formou diskuze, využití videí a obrázků z praxe.“*

Dále se ukazuje jako vhodné obsah žákům přizpůsobit, to se většinou děje improvizovaně, bez podrobné předchozí přípravy. O tom vypovídá KP 4: *„V našem regionu jsou i školy celkově ve vyloučených lokalitách, takže tady standardně probíhá skupinové poradenství, to je trochu přizpůsobeno tím, že je kratší, ne tak obsáhlé a taky víc interaktivní, aby nás děti co nejvíce vnímaly.“*, dále také KP 11: *„Jedná se o totožné formy práce jako s ostatními žáky. Důraz je ale více kladen na individuální přístup, popřípadě spolupráci s dalšími organizacemi.“* a KP 14: *„Stejných jako se všemi ostatními, ale spíš se zaměřujeme na konkrétní věci, které by mohly ovlivnit volbu školy.“*

Shrnutí kategorie č. 2

V této kategorii panoval mezi kariérovými poradci příjemný soulad. Jako základní techniku volí při individuální poradenství rozhovor, ten je pak zpravidla rozšířen o doplňující formy v podobě her, praktických ukázek nebo testování. Pozitivně průběh kariérového poradenství ovlivňuje přizpůsobení obsahu individuálním potřebám na míru a své místo našly i častější přestávky. Takováto kombinace se dle odpovědí konverzačních partnerů jeví jako ideální.

8.3 Další zapojené osoby

Tabulka 5 Další zapojené osoby (vlastní výzkum, 2022)

Kategorie	Kódy
DALŠÍ ZAPOJENÉ OSOBY	rodič
	matka
	zákonný zástupce
	širší rodina
	učitel

V kategorii další zapojené osoby je cílem zjistit, jaké další osoby jsou do procesu volby povolání středoškolského vzdělání cílové skupiny zapojeny a jakým způsobem se podílejí. Zde se, bohužel ukázalo, že žák bývá na toto rozhodnutí většinou sám, protože zájem rodičů bývá často velmi nízký. Pokud už rodič do procesu vstoupí, jedná se zpravidla o matku. Tam, kde dítě není v péči rodičů, supluje úlohu zákoný zástupce. Pouze ve výjimečných případech se podílí při rozhodování širší rodina, zpravidla prarodiče. A někdy se v praxi ukazuje, že do procesu vstupují učitelé.

Na minimální aktivitě rodičů se shodují všichni kariéroví poradci, jako příklad může být uvedena odpověď KP 13: *„Ze zkušenosti bych řekla, že minimální. Až v momentě, kdy je zapojen OSPOD a jiné instituce, se zájem malinko zvýší. To ale proto, že je to nutné.“*, nebo KP 6: *„Rodiče tato oblast buď nezajímá, nebo tomu obětují jen nezbytnou dobu. Na poradenství k nám se vlastně zpravidla vůbec nemají zájem přijít, takže to je asi výstižné.“* a potvrzuje to také KP 2: *„Naprostě minimální. Přijde mi, že tohle téma není pro tyto rodiny tím prioritním, možná ani nejsou schopné financovat nějakou větší aktivitu. Pokud můžu čerpat ze své zkušenosti ze speciální školy, ještě jsem se neseťkal s tím, že by nás někdo z rodiny kontaktoval k individuálnímu poradenství.“*

Pokud je vyvinuta nějaká aktivita rodiče, jedná se ve většině případů o matky. To dokládá tvrzení KP 14: „*Když už tam nějaká aktivita ze strany rodiče je, je to v drtivé většině případů matka.*“ KP 4 se s tvrzením souhlasí, a ještě mluví o případné aktivitě zákonného zástupce: „*No, to moc ne, hlavně s rodiči, spíš tuhle situaci řeší mámy. Když takhle s dítětem přichází někdo další, tak to bývá proto, že rodiče dítě ani nemají v péči, a tak neřeší ani další věci, nejen volbu povolání.*“, podobného názoru je KP 10: „*Spolupráce nejčastěji probíhá přímo s rodiči žáka, popřípadě s jiným zákonným zástupcem, který dítě vychovává. S tím, že by se do situace vložil ještě někdo další mimo rodinu, jsem se nesešla.*“

Případné zapojení širší rodiny zmiňují jen KP 5: „*Například v jednom případě i s babičkou dítěte, ale musela jsem hodně tláčit na navázání spolupráce, abych je vůbec dostala do školy, potom co jsme si vysvětlili, co od sebe vzájemně očekáváme už to šlo.*“, KP 11: „*Nejčastěji jde o rodiče. Setkali jsme se ale i s případy, kde roli rodičů v dysfunkční rodině převzali prarodiče nebo starší sourozenec. Tam se potom dá se žákem pracovat, pokud sám chce.*“ podobnou výpověď rozšířenou o zapojení učitele zmiňuje KP 1: „*Když už se naváže spolupráce, jsou to většinou rodiče. Většinou hlavní práci odvádí škola a učitelé, suplují v tomto ohledu rodinu a snaží se děcka motivovat. Neříkám, jsou případy, kdy se to podaří, ale jsou to spíš výjimečné případy.*“

Shrnutí kategorie č. 3

Také v této kategorii kódů byly názory kariérových poradců více méně v podobném duchu, avšak v negativním slova smyslu. Žáci často nemají oporu při volbě střední školy ani ve svých rodičích ani v širším okolí, neboť rodina toto téma nepovažuje za důležité. V sociálně znevýhodněných rodinách se stává, že dítě nemá v péči rodič, ale jiný zákonný zástupce, který tak tuto roli nahrazuje. Vy výjimečných případech do procesu vstupuje někdo ze širší rodiny, především prarodiče nebo sourozenci. Zcela mimo rodinu může někdy pomáhat v této oblasti učitel.

8.4 Spolupráce s dalšími organizacemi

Tabulka 6 Spolupráce s dalšími organizacemi (vlastní výzkum, 2022)

Kategorie	Kódy
SPOLUPRÁCE	PPP
S DALŠÍMI	neziskové organizace

ORGANIZACEMI	OSOD
	Speciálně pedagogické centrum

V rámci kategorie spolupráce s dalšími organizacemi autorka hledá odpověď, zda spolupracují kariéroví poradci Úřadu práce s dalšími institucemi v případě identifikace žáků ze sociálně znevýhodněných rodin, případně jak. Otevřené kódování ukázalo, že jsou je nevíce navázaná spolupráce se čtyřmi dalšími institucemi, jedná se o pedagogicko-psychologickou poradnu, dále o různé neziskové organizace, zde asi nejčastěji formou povědomí a kontaktů a dále pak s odborem sociálně právní ochrany dětí a Speciálně pedagogickými centry. Míra spolupráce je individuální a liší se, většinou je založena na dlouhodobých dobrých vztazích.

Jako příklad dobré spolupráce s PPP lze zmínit slova KP 5: *„Pokud mohu zhodnotit spolupráci mezi naší IPS a poradny nebo speciální pedagogické poradny, tak je spolupráce výborná, založená na osobních vztazích zúčastněných stran, proto jsme si již dávno navzájem vymezili okruhy kompetencí. A protože se nebereme jako konkurenti, spolupracujeme*

v rámci doporučení, předáváme vzájemně kontakty a pokud je třeba, po svolení klienta i předání konkrétních výstupů.“, to potvrzuje také KP 1: *„Probíhá, když s tím zákonní zástupci dítěte souhlasí. Nemůžeme jen tak sami vzít toho žáka a odvést ho tam. Když ten souhlas proběhne, většinou telefonicky se domluvíme na postupu a rovnou předáváme konkrétní termín, kdy mají do poradny přijít.“* Bylo však i zmíněno, že spolupráce s PPP absentuje, to doprovází odpověď KP 8: *„Přímou spolupráci spolu navázanou nemáme, ale samozřejmě víme, čím se zabývají a v případě, že tu máme žáka, u kterého tušíme, že by mu mohli pomoci, tak ho tam pošleme.“* a KP 6 sice přitaká, ale bere informaci jako impuls: *„Nejbližší poradna je od nás docela vzdálená, tady má pouze omezenou působnost. Upřímně nevím, z jakého důvodu to neprobíhá. Ale zkusím to navrhnout své paní vedoucí, myslím, že je to docela dobrý podnět.“*

Spolupráce s neziskovým sektorem probíhá spíše výjimečně, např. KP 11: *„Já osobně jsem si už vyzkoušela i spolupráci s organizací Člověk v tísni. A tu hodnotím jako velmi dobrou.“*, ostatní se ale shodují na tom, že povědomí o nich mají a mají k dispozici kontakty,

to potvrzuje KP 10: *„Co se týká neziskovek, tak máme k dispozici jejich materiály, ale osobní spolupráce nijak zvlášť neprobíhá.“*, dále mimo neziskový sektor zmiňuje ještě

spolupráci se Speciálně pedagogickým centrem KP 3: „*U nás ano, pravidelně Speciálním pedagogickým centrem. O neziskových organizacích samozřejmě také víme, ale dlouhodobější spolupráci jsem zatím nenavázala.*“

Jistou provázanost s OSPODem kariéroví poradci vnímají, spolupráce bývá navázaná často ještě přes třetí stranu, jak říká KP 12: „*Ano, ne přímo z naší strany, to spíš zajišťuje škola.*“ a také KP 5: „*Některé rodiny jsou v péči sociálních pracovníků, takže také spolupracujeme s kolegy v rámci OSPODu nebo jiných organizací věnujících se sociální práci se znevýhodněnou rodinou.*“

Shrnutí kategorie č. 4

Při kódování se ukázalo, že spolupráce dalšími institucemi je navázaná a kladným přínosem pro poskytování kariérového poradenství žáků ze sociálně znevýhodněných rodin, zejména, co se týká identifikace cílové skupiny a rozvoje práce s ní. Většina kariérových poradců spolupracuje s pedagogicko-psychologickými poradnami, potažmo Speciálně pedagogickým centrem, má povědomí o neziskových organizacích a zároveň jsou připraveni spolupracovat, pokud je zapojen do práce s rodinou i OSPOD.

8.5 Faktory ovlivňující volbu povolání cílové skupiny

Tabulka 7 Faktory ovlivňující volbu povolání cílové skupiny (vlastní výzkum, 2022)

Kategorie	Kódy
FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VOLBU POVOLÁNÍ CÍLOVÉ SKUPINY	zájem rodičů
	podpora
	motivace žáků
	sociálně vyloučené prostředí
	prospěch
	finanční situace
	závislost na dávkách

Kategorie faktory ovlivňující volbu povolání cílové skupiny je relativně široká, protože se zde mísí hodně informací a zkušeností z praxe kariérových poradců. Stěžejně zde jsou ruku v ruce zájem rodičů, podpora a motivace žáka. Další oblasti, které na sebe navazují jsou

finanční situace rodiny a závislost na dávkách, ty nejsou vždy provázány, ale v tomto smyslu se objevují. Dalšími dvěma kódy, které se v kategorii objevují, jsou prospěch a v neposlední řadě také sociálně vyloučené prostředí.

Zde se názory kariérových poradců prolínaly napříč celým spektrem zmíněných kódů, nebudou tedy členěny jednotlivě, ale budou popsány výběrem konkrétních výpovědí konverzačních partnerů, aby mohlo být data dostatečně vyobrazeno.

KP 1: „*Já bych to viděla tak, že v tom hraje roli hodně věcí. Děcka nemají tolik informací, doma to s nima nikdo moc neprobírá, protože o to rodina nemá moc zájem, kolikrát sami rodiče mají minimální vzdělání, takže ani děcka nemají nějaký vzor, kterého se držet. Ten můžou mít sice jinde, ale to bych řekla, že jsou spíš výjimky. A i tím, že nemají skoro žádnou motivaci ke vzdělávání, mají zhoršený prospěch, takže prospěch je nic moc, a to snižuje šance dostat se na lepší školu. Asi tak...*“

KP 2: „*Těch případů, se kterými jsem se setkal, je tak málo, že to nedokážu nějak zobecnit, myslím, že hlavně hraje roli to, jak vzdělávání vnímá rodina. Když je v téhle oblasti podpora, i když jinde rodiče nefungují na sto procent, dítě si vybere školu stejně jako jeho spolužáci. Když tomu tak ale není, určitě mají zhoršenou výchozí pozici.*“

KP 3: „*Ano, jsou výrazněji limitováni svým (odmlka), obvykle, horším prospěchem. Častěji preferují učební obory, protože by se na střední školu nemuseli dostat, nemají o ni zájem, nebo nevěří, že by se na ni mohli dostat.*“

KP 4: „*No, nevím, ono se to váže k tomu, jak do doma má, není znevýhodnění jako znevýhodnění, že. Někdy třeba chybí ty finance, ale rodiče chtějí, aby dítě studovalo to, co chce, ale nemůžou si to finančně dovolit, bohužel. Některým rodičům je to jedno, protože mají sami nízké vzdělání, takže v tomto ohledu s dítětem nepracují, nebo to může být i tak, že ani nechtějí, aby dítě studovalo, ale aby šlo pracovat a co nejdřív se začalo podílet finančně. A to je podle mě ta nejsmutnější varianta.*“

KP 5: „*Uf... Délka studia, pak teprve náročnost studijního plánu a možnost uplatnění. Ale myslím, že o to zase tak o moc odlišnější pohled není. Jen možná víc protlačují myšlenku na rychlé získání financí. Může to být proto, že je doma nemají a chtějí je mít, nebo v extrémních případech to takto chce i rodina dítěte.*“

KP 6: „*Roli tady hraje právě to zázemí, jak jsem říkala před chvílí. Takže to, jak to vidí doma, je asi stěžejní. Pak mezi faktory můžou být finance, jiné priority dítěte a rodiny, nezájem o vzdělávání.*“

KP 7: „*Asi taky omezený přístup k informacím, dneska si všechno najdeme na internetu a bez technického zázemí tuhle možnost to dítě ztrácí. A tím pádem se dostáváme i k financím, ty jsou v téhle oblasti taky zásadní, ať už se jedná o možnosti, nebo placení všech nákladů.*“

KP 8: „*Určitě je to faktor rodičů. Pokud pomínu, že to samozřejmě může být rodina, kde se stalo nějaké neštěstí, je zde například matka samoživitelka atd., tak ostatní děti ze sociálně slabších rodin, kde například ani jeden rodič nechodí do práce, nemají podporu ve svých rodičích, velice často přebírají jejich návyky a končí v evidenci Úřadu práce. Tyto děti se vůbec neobjevují na individuálních poradenstvích. Na ty chodí z největší části žáci, které v tom podporují rodiče.*“

KP 9: „*No... Řekla bych že určitě zájem rodičů, potom třeba finanční stránka, že si to třeba rodiče nemůžou dovolit, nebo ani do vzdělání nechtějí investovat, protože např. sami nemají dosažené vzdělání. U nás v okrese bych ještě zmínila právě dostupnost škol, z malých vzdálených vesnic bývá i špatná doprava.*“

KP 10: „*Ano, jsou studenti z rodin, kde o vzdělání má zájem jak dítě, tak rodina, ale bohužel jejich materiální situace dovoluje studentovi pouze omezené možnosti vzdělávání. Nebo naopak student z rodiny, kde není materiální nedostatek, ale investice do vzdělání je považována za zbytečnou.*“

KP 11: „*Vliv mává jednak délka studia, pak taky vzdálenost školy od bydliště a náročnost oboru, a to i finanční. Taky, jak už jsem řekla, přístup rodičů, jestli je nějaká motivace žáka a případně jaká. Pak si myslím, že prostředí je taky hodně důležité, sociálně vyloučené lokality v tomhle ohledu hodně zaostávají.*“

KP 12: „*Ano, vnímám. Myslím, že mezi tyto faktory patří absence vzorů v okolí, návyků a motivace ke vzdělávání. Potom to může být také finanční znevýhodnění, nebo zhoršený přístup ke školám z některých lokalit.*“

KP 13: „*Určitě je základ přirozené sociální prostředí, podílí se finanční stránka věci, vliv má určitě i dosažená úroveň vzdělání rodičů. Prostě takové mlýnské kolo, na které se věci nabalují. Nemyslím si, že by bylo jen jedno znevýhodnění, ale že se jedná o kumulaci.*“

KP 14: „*Z mého pohledu určitě, těch faktorů je tam určitě celá řada. Ale já bych řekla, že se to může podepsat i trochu jinak, protože se může jednat o nadané žáky, kteří jen prostě nemají štěstí na vhodné prostředí ke studiu.*“

Shrnutí kategorie č. 5:

Kategorie kódů faktory ovlivňující volbu povolání cílové skupiny, ovlivnilo několik zásadních faktorů, které konverzační partneři uváděli. Jednalo se především o kombinaci přístupu ze strany rodičů, mezi které patřil především zájem jejich podpora a s tím související motivace žáků. Ve výpovědích kariérových poradců se tyto vlivy opakovaly téměř všude. Dalším z objevených kódů byly finanční situace a případná závislost na dávkách. Tyto dva vlivy mohou být kombinované společně, ale zároveň mohou být na sobě nezávislé. Prospěch hraje také důležitou roli při výběru střední školy žáků z cílové skupiny a nesmí být opomenut i faktor sociálně vyloučeného prostředí.

ZÁVĚR

Diplomová práce se zabývala tématem faktorů ovlivňujících volbu středoškolského vzdělání žáků ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR. Cílem práce bylo zjistit, jaké faktory ovlivňují volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR.

V teoretické části práce byla definována terminologie vztahující se k pojmům rodina, základní funkce rodiny, dále pojmy sociálního znevýhodnění, sociálního znevýhodnění ve vzdělání, sociálně znevýhodněné rodiny a disfunkční rodiny. Dále byl popsán současný systém vzdělávání v České republice způsoby ukončení základního vzdělávání a formy středoškolského vzdělání s podkapitolou, která se zaměřovala na faktory ovlivňující volbu úrovně středoškolského vzdělání. Součástí první části práce byl také popis Úřadu práce České republiky informační a poradenská střediska pro volbu a změnu povolání a kariérového poradce Úřadu práce České republiky. Poslední kapitola se věnovala tématu kariérového poradenství a volbě povolání.

Zmapování pojmů kariérového poradenství a volby středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol je stále aktuální téma, protože je důležitou součástí života v naší společnosti. Volba vhodného středoškolského vzdělávání je jedním z nejdůležitějších rozhodnutí v životě dospívajících dětí, a proto by mu měl být věnován dostatečný prostor nejen v rodinách a ve škole, ale i obecně ve společnosti. Kariéroví poradci se na této volbě podílí velkou měrou, zejména ti, kteří působí na informačních a poradenských střediscích pro volbu a změnu povolání, protože pracují s velkým počtem dětí a žáků, kteří se nachází v této životní etapě. Kariérové poradenství bude zajisté důležité i v budoucnosti vzhledem ke stále se rychleji měnícímu světu práce.

Praktická část se metodou kvalitativního výzkumu zabývala zodpovězením výzkumné otázky: jaké faktory ovlivňují volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR? Byl stanoven výzkumný problém a výzkumné cíle které mají zodpovědět, jaké faktory ovlivňují volbu středoškolského vzdělání žáků posledních ročníků základních škol ze sociálně znevýhodněných rodin z pohledu kariérových poradců Úřadu práce ČR.

Záměrných výběrem byl stanoven výzkumný soubor, byla popsána realizace výzkumu a také etika výzkumu. Následovala analýza dat, která byla zpracována technikou otevřeného

kódování, jež je jednou z technik zakotvené teorie. Následně byly vytvořeny kategorie kódů, které měly identifikovat znevýhodnění, metody práce se znevýhodněným žákem, prokázat, které další osoby jsou zapojené do rozhodování cílové skupiny, a zda probíhá spolupráce

s dalšími organizacemi při práci s cílovou skupinou. Nelze opomenout, že klíčovou kategorií byly faktory ovlivňující volbu povolání cílové skupiny.

Dalo by se říct, že na rozhodování cílové skupiny se podepisuje celá škála faktorů včetně nízké nebo žádné podpory rodiny, špatného finančního zázemí nebo zhoršeného prospěchu. Při práci s cílovou skupinou je stěžejním krokem identifikace znevýhodnění od kariérového poradce. Je vhodné využít konkrétní metody práce se znevýhodněnými žáky a zahájit spolupráci jak s dalšími rodinnými příslušníky, tak s dalšími organizacemi. Pak může být kariérové poradenství s cílovou skupinou co nejefektivnější.

Na závěr nesmí být opomenuto zmínit, že výzkum má také své limity. Jedná se o fakt, že výzkumník nemusel zohlednit všechny faktory, které mají na téma vliv vzhledem ke své subjektivitě a nezkušenosti. Získané poznatky nelze zobecňovat na všechny žáky ze sociálně znevýhodněných rodin. Výsledky výzkumu však mohou sloužit jako určitá forma podkladů pro kariérové poradce v Jihomoravském a Zlínském kraji, kde byl výzkum realizován. Hlavní cíl výzkumu považuje autorka za naplněný.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAKOŠOVÁ, Zlatica, 2006. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Lorca. ISBN 80-968437-5-3.

BASL, Josef, MATĚJŮ, Petr a Jana STRAKOVÁ, ed., 2006. *(Ne)rovné šance na vzdělání: vzdělanostní nerovnosti v České republice*. Praha: Academia. ISBN 80-200-1400-4.

BROŽ, Miroslav, Petra KINTLOVÁ a Ladislav TOUŠEK, 2007. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. [Praha]: Člověk v tísni - společnost při České televizi. ISBN 978-80-86961-27-9.

BROŽOVÁ, Andrea, 2019. *Žáci se sociálním znevýhodněním*. [on-line]. Dostupné z: <https://slideplayer.cz/slide/15408177/>

ČADA, Karel a Daniel HŮLE, 2019. *Analýza segregace v základních školách z pohledu sociálního vyloučení*. Praha: Úřad vlády České republiky, Odbor pro sociální začleňování (Agentura).

ČÁP, Jan, 1993. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7066-534-3.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, 2007. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-273-7.

Český statistický úřad, 2022 [online]. ČSÚ. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/klasifikace_vzdelani_cz_isced_2011.

DISMAN, Miroslav, 2006. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Dotisk 3. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0139-7.

DUNOVSKÝ, Jiří, 1999. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-254-9.

European Commission, 2021 [online]. European Commission. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/index_en.

FELCMANOVÁ, Lenka a Martina HABROVÁ, 2015. *Katalog podpůrných opatření: dílčí část : pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4655-4.

FREIBERGOVÁ, Zuzana, 2005. *Poradenství pro volbu povolání a zaměstnání na úřadech práce v České republice*. Praha: Národní vzdělávací fond, Národní informační středisko pro poradenství. ISBN 80-86728-25-0.

GIKOPOULOU, Nora, ed., 2012. *Průvodce kariérou pro školy: zpráva o efektivním kariérovém poradenství*. Praha: Dům zahraničních služeb pro Centrum Euroguidance. ISBN 978-80-87335-40-6.

HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA, 2002. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-635-7.

HENDL, Jan, 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-485-4.

HLAĎO, Petr, 2014. *Příručka k volbě povolání aneb Co by měl znát výchovný poradce na základní škole*. 1. vyd. Jihlava: Vysočina Education. ISBN 978-80-904994-2-3.

HOLÁ, Lenka, 2014. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 978-80-7502-015-4.

HOŘÁNKOVÁ, Vlasta, 1995. *Metodická příručka poradce pro volbu povolání*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-21-4.

HRONCOVÁ, Jolana, Anna HUDECOVÁ a Tatiana MATULAYOVÁ, 2001. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. 2. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. ISBN 80-8055-476-5.

Informační systém Infoabsolvent, 2022 [online]. Informační systém Infoabsolvent. Dostupné z: <https://www.infoabsolvent.cz/>.

JUCOVIČOVÁ, Drahomíra a Hana ŽÁČKOVÁ, 2009. *Dysgrafie*. 2., rozš. vyd. Praha: D + H. ISBN 9788090386990.

KOHOUTEK, Rudolf, 2009. *Volba a výběr povolání a studia*. [online]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0901/psychologie-volby-a-vyberu-povolani-a-studia>.

KOŠTÁLOVÁ, Helena a Markéta CUDLÍNOVÁ, 2015. *Praktický průvodce kariérového poradce pro 21. století*. Praha: Evropská kontaktní skupina. ISBN 978-80-87993-01-9.

KRAUS, Blahoslav, 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-383-3.

KUTNOHORSKÁ, Jana, 2009. *Výzkum v ošetrovatelství*. Praha: Grada. Sestra (Grada). ISBN 978-80-247-2713-4.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ, 2006. *Vývojová psychologie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada Publishing. Psyché. ISBN 80-247-1284-9.

MAREŠ, Petr, 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

MAREŠ, Petr. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis, XXXVI, 3/2000, Vol. 36 (No. 3: s. 285- 296).

MATĚJČEK, Zdeněk, 2007. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-325-3.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH, 2002. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2014. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0697-2.

MERTIN, Václav, Ladislav BERNÝ a Jarmila CIPROVÁ, 2004. *Poradce k volbě povolání: pro výchovné poradce a učitele ZŠ*. 6. vyd. Praha: Josef Raabe. ISBN 80-86307-12-3.

MICHALÍK, Jan, 2013. *Rodina pečující o člena se zdravotním postižením - kvalita života*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3644-9.

MICHALÍK, Jan, Pavlína BASLEROVÁ a Lenka FELCMANOVÁ, 2015. *Katalog podpůrných opatření pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu zdravotního nebo sociálního znevýhodnění: obecná část*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4654-7.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2022 [online]. MŠMT. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/>.

MIOVSKÝ, Michal, 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

MOŽNÝ, Ivo, 2008. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-86429-87-8.

Národní soustava povolání, 2022 [online]. NSP. Dostupné z: <https://nsp.cz/>.

Národní ústav pro vzdělávání, 2022 [online]. NVÚ. Dostupné z: <https://www.nuv.cz/t/stredni-vzdelavani>.

NĚMEC, Zbyněk, 2014. *Asistence ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním*. Praha: Nová škola. ISBN 978-80-903631-9-9.

NĚMEC, Zbyněk, 2019. *Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním*. Praha: Verlag Dashöfer. ISBN 978-80-87963-84-5.

NĚMEC, Jiří a Věra VOJTOVÁ, 2009. *Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním: Education of socially disadvantaged pupils*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-191-1.

OPRAVILOVÁ, Eva, 2016. *Předškolní pedagogika*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5107-8.

Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, 2022 [online]. OECD. Dostupné z: <https://www.oecd.org/>.

Organizační řád Úřadu práce České republiky, 2015. Rozhodnutí generálního ředitele č. 5/2015.

PATTON, Wendy a Mary McMAHON, 2006. *Career Development and Systems Theory*. Sense Publishers. ISBN 978-94-6209-633-2.

PICHRT, Jan, 2015. *Zákon o státní službě: komentář*. Praha: Wolters Kluwer. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-843-7.

PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a. s. ISBN 978-80-247-3470-5.

PRŮCHA, Jan, 2012. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7178-999-4.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ, 2003. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-772-8.

SIMONOVÁ, Natalie, 2011. *Vzdělanostní nerovnosti v české společnosti: vývoj od počátku 20. století do současnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-070-4.

SOBOTKOVÁ, Irena, 2012. *Psychologie rodiny*. 3. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0217-2.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce. SCAN. ISBN 80-85834-60-x.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona, 2010. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing, a. s. ISBN 978-80-247-3181.

ŠTĚPITOVÁ, Sylva, 2018. *Kariérové poradenství v teorii a praxi*. Brno: Expressprint.

STŘELEČEK, Stanislav, 2011. *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5512-4.

ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva, 2008. *Základy pedagogiky*. 2., upr. a rozš. vyd. Praha: Vydavatelství VŠCHT Praha. ISBN 978-80-7080-690-6.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha, Česká republika: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

THOMPSON, Linda a Alexis J. WALKER, 1989. *Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work, and Parenthood*. Journal of Marriage and Family. Vol. 51, No. 4 (Nov., 1989). DOI: <https://doi.org/10.2307/353201>

TOMÁNEK, Pavol, 2013. *Základy andragogiky a rodinnej výchovy pre sociálnych pracovníkov*. Brno: Tribun EU. Librix.eu. ISBN 978-80-263-0301-5.

TOMEŠ, Igor, 2009. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-483-0.

TRHLÍKOVÁ, Jana, 2019. *Přechod absolventů středních škol na trh práce - II. etapa - vybrané skupiny maturitních a učebních oborů*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání.

Úřad práce České republiky, 2022 [online]. ÚP ČR. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/urad-prace-cr>.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.

VENDEL, Štefan, 2008. *Kariéerní poradenství*. Praha: Grada. Psyché. ISBN 978-80-247-1731-9.

Vyhláška č. 197/2016 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

VYKOPALOVÁ, Hana, 2007. *Krize a psychosociální pomoc*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. ISBN 978-80-7318-621-0.

Výroční zpráva o činnosti Úřadu práce České republiky, 2022 [online]. ÚP ČR. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/vyrocnizpravy>.

Zákon č. 89/2012 Sb., Nový občanský zákoník.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon).

Zákon č. 234/2014 Sb., Zákon o státní službě.

Zákon č. 500/2000 Sb., správní řád.

Zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

AIST-R	Allgemeiner Interessen-Struktur-Test
aj.	a jiné
atd.	a tak dále
COMDI	COMputer DIagnostic
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
IPS	Informační a poradenské středisko pro volbu a změnu povolání
ISCED	International Standard of Education
KKOV	Klasifikace kmenových oborů vzdělání
kol.	kolektiv
KP	konverzační partner
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
např.	například
NSP	Národní soustava povolání
NVÚ	Národní ústav pro vzdělávání
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OSN	Organizace spojených národů
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
RIASEC	Realistic-Investigative-Artistic-Social-Enterprising-Conventional
SŠ	střední škola
tzv.	takzvaný
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ÚP	Úřad práce
ZŠ	základní škola

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Kategorie dosaženého vzdělání podle KKOV	29
Obrázek 2 Souhrnné schéma využitelné pro volbu povolání	38

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání – ISCED (2011)	26
Tabulka 2 Základní demografické údaje	46
Tabulka 3 Identifikace znevýhodnění (vlastní výzkum, 2022).....	51
Tabulka 4 Metody práce se znevýhodněnými žáky (vlastní výzkum, 2022).....	54
Tabulka 5 Další zapojené osoby (vlastní výzkum, 2022).....	56
Tabulka 6 Spolupráce s dalšími organizacemi (vlastní výzkum, 2022)	57
Tabulka 7 Faktory ovlivňující volbu povolání cílové skupiny (vlastní výzkum, 2022).....	59

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Seznam předem připravených, kladených otázek v polostrukturovaném rozhovoru

Příloha P II: Seznam předem připravených, kladených otázek v polostrukturovaném rozhovoru

Příloha P III: Seznam předem připravených, kladených otázek v polostrukturovaném rozhovoru

PŘÍLOHA P I: SEZNAM PŘEDEM PŘIPRAVENÝCH, KLADENÝCH OTÁZEK V POLOSTRUKTUROVANÉM ROZHOVORU

Jak dlouho pracujete na Úřadu práce? A jak dlouho jako kariérový poradce?

Jak často pracujete s žáky posledních ročníků ZŠ, kteří volí středoškolské vzdělání?

Můžete mi popsat, jakou formou probíhá poradenství k volbě povolání se žáky posledních ročníků ZŠ?

Vnímáte preference některých typů SŠ vzdělávání žáků posledních ročníků ZŠ, případně jakých?

Z jakých důvodů myslíte, že tyto preference mají?

Kdo bývá přítomen při individuální formě poradenství?

Jakým způsobem pracují účastníci v individuálním poradenském procesu?

Které faktory mají podle Vašeho vnímání vliv na volbu SŠ vzdělání žáků posledních ročníků ZŠ?

Jak myslíte, že je důležité téma pro žáky posledních ročníků ZŠ volba SŠ vzdělání?

Co si představíte pod pojmem sociální znevýhodnění?

Co si představíte pod pojmem žák ze sociálně znevýhodněné rodiny?

Vnímáte jakoukoli formu znevýhodnění při skupinové formě poradenství pro žáky posledních ročníků ZŠ?

Jak myslíte, že je důležité téma pro žáky posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin volba SŠ vzdělání?

Zajímají se o téma z pohledu dlouhodobé uplatnitelnosti?

Vnímáte odlišnost faktorů, které mají vliv na volbu SŠ vzdělání u žáků posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin? Případně jakým způsobem, o jaké faktory se jedná?

Má délka studia na SŠ vliv na rozhodnutí takového žáka? Pokud ano, jak?

Jaké je zapojení rodiny žáků posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin?

V případě zapojení, jedná se o spolupráci s rodiči, nebo i širší rodinou (např. prarodiče nebo jiné příbuzní)?

Jakých forem práce se žáky posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin využíváte?

Dochází při navázání spolupráce se žáky posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin (případně i jejich rodinou) k vývoji postoje k volbě SŠ vzdělání, jsou ovlivněny faktory související s touto volnou, případně jak?

Probíhá spolupráce i s jinými institucemi, např. neziskové organizace, OSPOD aj.?

Spolupracujete v případě identifikace znevýhodnění s pedagogicko-psychologickou poradnou? A jak?

Máte k dispozici nějakou metodologickou podporu, jak postupovat v práci se žáky posledních ročníků ZŠ při volbě SŠ vzdělání? Případně i na práci se specifickými skupinami včetně sociálního znevýhodnění? Prosím, popište mi ji.

Můžete mé otázky doplnit ještě jinými myšlenkami?

PŘÍLOHA P II: PŘEPIS ROZHOVORU S KP 5

Jak dlouho pracujete na Úřadu práce? A jak dlouho jako kariérový poradce?

„Mám letos takové kulatinky, jsem tady deset let a v podstatě celou dobu se pohybuju v poradenství, ale nejen se žáky a školami, ale s celou naší cílovkou. (smích)“

Jak často pracujete s žáky posledních ročníků ZŠ, kteří volí středoškolské vzdělání?

„Poslední čtyři roky trochu méně, jsem zároveň metodik pro IPS, nejen poradce. Ale předtím v rámci školního roku zhruba od září do května prakticky denně pracovala právě se žáky a studenty.“

A jak je to v současnosti, když říkáte, že méně?

„Tak třeba dvakrát měsíčně mám nějakou besedu a individuály tak, jak je potřeba, ale odhadem tak tři až čtyři za měsíc, víc toho kapacitně nedávám. Když ale něco hoří, tak je jasný, že si pomůžeme.“

Můžete mi popsat, jakou formou probíhá poradenství k volbě povolání se žáky posledních ročníků ZŠ?

„Skupinovou formou, kdy třídní kolektiv navštíví naše prostory IPS na Úřadu práce, do škol jezdíme jen úplně výjimečně. Jedná se o besedy, při kterých se kombinuje výklad s prezentací, probíhá debata, někdy stihneme zařadit skupinovou práci, to se zaměřujeme na faktory zaměstnání, test profesně zájmové orientace, vyhledávání informací k povolání, které si žák vybere nebo mu vyjde v testech a může si doplňovat informace do tabulky, kterou dostane, aby o těch informacích měl přehled. U nás na pracovišti místo přestávky při besedě máme zařazený volný pohyb po IPSce, aby si žáci mohli najít informace v tzv. profesiogramech, popřípadě mohou absolvovat test gwo, přes průvodce světem povolání.“

Mluvila jste o profesiogramech, můžete mi popsat, o co se jedná?

„Profesiogram je pomůcka, u nás v tištěné podobě, která obsahuje údaje o konkrétní profesi. Běžně obsahuje popis pracovních činností, čím je charakteristická konkrétní pozice a co se k ní vztahuje. Takový výtah podrobnějších informací, aby si žáci udělali lepší představu, co by je čekalo, kdyby se rozhodli pro ono povolání.“

Vnímáte preference některých typů SŠ vzdělávání žáků posledních ročníků ZŠ, případně jakých?

„Nevím, jestli tuto otázku chápu správně, ale u nás například máme zdravotnickou školu, kde by hlavně paní ředitelka měla ráda studenty opravdu přesvědčené, že chtějí a mohou poskytovat zdravotnické služby a pomáhat lidem, takže by ráda zavedla opět pohovor v rámci přijímacího řízení.“

Děkuji za odpověď, myslela jsem tím spíš preference žáků směrem ke škole. To nějaké vnímáte?

„Ajo takto, pardon. (smích) Tak to si myslím, že je dost ovlivňuje pohlaví a motivace. Při té motivaci bych řekla, že rozhodují pro maturitní obory, gymply jsou v tomto směru pořád číslo jedna. A pak holky asi obory víc humanitní a ve službách, jak jsou třeba ty zdravotky, ekonomky nebo osobní služby, u kluků záleží jestli chtějí studovat, tak to jsou pak průmký, obory IT, obchodky, když to chtějí mít v uvozovkách rychleji za sebou, jdou na výuční obory, takže třeba řemesla, automechaniky, nebo něco technického.“

Z jakých důvodů myslíte, že tyto preference mají?

„Tady taky odpovím i z pohledu školy, to si myslím, že pro ně je důležité zajistit co nejmenší odchod studentů a zároveň po absolvování školy dostatek personálu trhu práce, když budu zase konkrétní ke zdravotnické škole, tak do nemocnic a ostatních zdravotnických zařízení. A co se týká žáků, to bych řekla, že je různé, těch faktorů tam může být víc. Napadá mě rodina a prostředí, ve kterém jsou, koníčky, kamarádi a taky ambice. Taky podle toho se rozhodnou, jestli už jít rovnou na učiliště, nebo budou zkoušet střední školu, případně gympl.“

Kdo bývá přítomen při individuální formě poradenství?

„Pokud se jedná o kariérové poradenství pro žáky bývá tam většinou poradce IPS, žák a minimálně jeden z rodičů. Stává se, že přijdou rodiče oba, ale není to moc často“

Vstupují rodiče do procesu individuálního poradenství?

„Přemýšlím... A je to dost individuální, samozřejmě zpravidla že nějakým způsobem jo, není to ale vždycky. Někdy je to zapojení k užítku, protože s dítětem opravdu řeší možnosti, jak dál, někdy je ale spíš ke škodě, když chce mít rodič poslední slovo a rozhoduje více méně za dítě bez ohledu na to, co chce.“

Jakým způsobem pracují účastníci v individuálním poradenském procesu?

„Největší část práce je na samotném žákovi, aby správně dokázal nadefinovat nejen zakázku, vlastně to, co očekává, ale také svoje potřeby, zájmy a výběr povolání. Svou roli potom uvedení do reality školského prostředí ze strany poradce, kdy se snaží dítěti vysvětlit, jaké jsou možnosti studia pro vybrané povolání. A samozřejmě pohled rodiče, jakým způsobem je možné vytvořit základ pro nástup na střední školu zvoleného směru, někdy je nutné je říct si, zda je reálné i platit internát, dojíždění nebo další výdaje.“

Které faktory mají podle Vašeho vnímání vliv na volbu SŠ vzdělání žáků posledních ročníků ZŠ?

„No, tak řekněme si, že osobnostní faktory a zejména to, jak jsou vnímáni svým okolím, jak moc jim a zároveň sobě věří, že na to či ono má, jsou asi to hlavní. Uvědoměním si, jaká je náplň toho či onoho povolání, zda by ho to bavilo, zda tam není problém zdravotní nebo jiný a jestli má reálně na to, aby šel „potřebnou vzdělávací dráhou“.

Jak myslíte, že je důležité téma pro žáky posledních ročníků ZŠ volba SŠ vzdělání?

„Když se bavíme z časového hlediska, tak čím bliž se dostáváme k termínu podání přihlášek, tím aktuálnější je to téma. Zatím se mi stalo pouze ve třech případech za těch deset let, že od počátku byli přesvědčeni a rozhodnutí, že na střední školu nepůjdou.“

Nepůjdou, tím myslíte, že se do dalšího vzdělávání ani neměli v plánu hlásit?

„Přesně tak. Chtěli jít rovnou pracovat. Ale tam sehrály roli i další a další faktory, vzpomínám si, že to bylo opakování ročníku a už po krátkém rozhovoru bylo zřejmé, že rodinné zázemí nefunguje tak, jak má ani v základu.“

Co si představíte pod pojmem sociální znevýhodnění?

„Myslím, že znevýhodnění může nemá jen jedno podobu. Třeba mnohočetné rodiny, nedostatečné finanční zázemí, nepracující rodiče, nízká úroveň, ale neodpustím si – potřeba, vzdělání, život ve vzdálených vesnicích nebo obcích od města, špatná dopravní dostupnost, zdravotní znevýhodnění.“

Co si představíte pod pojmem žák ze sociálně znevýhodněné rodiny?

„Taky bych řekla, že se může jednat o hodně podob, buď kombinovaných nebo samostatných. Například nedostatečné domácí zázemí pro plynulý průběh studia žáka,

nedostatečné finance na dojíždění do školy, málo prostoru pro plnění školních povinností, nedostatečný důraz na význam vzdělávání pro budoucí uplatnění.“

Vnímáte jakoukoli formu znevýhodnění při skupinové při skupinové formě poradenství pro žáky posledních ročníků ZŠ?

„Snažíme se přizpůsobovat obsah skupinového poradenství pro žáky se specifickými vzdělávacími potřebami, výchovnými problémy, protože dojíždíme například do diagnostického ústavu, velmi vzdálené obce, kde se i radius výběru oboru vzdělávání řídí spíš dopravní dostupností.“

A při této identifikaci znevýhodnění přizpůsobujete poradenství cílové skupině?

„Snažíme se, probereme podrobněji možnosti, zmíníme třeba neziskový sektor, nebo aspoň je upozorňujeme na možnosti, kterých můžou využít a snažíme se navázat individuální formu poradenství. Někdy se zadaří, někdy bohužel ne.“

Jak myslíte, že je důležité téma pro žáky posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin volba SŠ vzdělání?

„Podle toho, jestli rodiče kladou na vzdělání důraz nebo ne. Budu pomáhat tatovi na farmě, do školy nemusím, je naše noční můra, protože víme, že tohle je převzatý pohled rodiče a na toto jsme krátkí. Když to ale je trochu možné, snažíme se ihned do spolupráce zapojit.“

Zajímají se o téma z pohledu dlouhodobé uplatnitelnosti?

„Tak samo o sobě většinou ve věku čtrnácti až šestnácti let moc ne, protože si to moc neumí představit. Natož když jsou tam další věci, které moc nefungují. To je pak takový vzdálenější vesmír.“

Vnímáte odlišnost faktorů, které mají vliv na volbu SŠ vzdělání u žáků posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin? Případně jakým způsobem, o jaké faktory se jedná?

„Uf... Délka studia, pak teprve náročnost studijního plánu a možnost uplatnění. Ale myslím, že o to zase tak o moc odlišnější pohled není. Jen možná víc protlačují myšlenku na rychlé získání financí. Může to být proto, že je doma nemají a chtějí je mít, nebo v extrémních případech to takto chce i rodina dítěte.“

Má délka studia na SŠ vliv na rozhodnutí takového žáka? Pokud ano, jak?

„Podle mě ano, čím kratší, tím rychleji bude mít možnost si vydělat a třeba i změnit svoji situaci.“

V jakém slova smyslu to myslíte vydělat si peníze?

„Může to být tak i tak. Pozitivně i negativně. Může si chtít vydělat peníze, aby svoji situaci změnil proto, že se chce ze svého původního prostředí dostat a snažit se žít kvalitněji než doposud, ale může chtít rychle vydělávat peníze proto, aby mohl žít tak jako jeho rodina, aby se zbavil nějaké závislosti na systému.“

Jaké je zapojení rodiny žáků posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin?

„To nejde paušalizovat. Myslím, že je to hodně individuální a taky to hodně záleží na třídním učiteli a aktivitě školy, jak umí s rodiči komunikovat. Když už tady probíhá nějaká spolupráce, dá s potom s rodinou pracovat dál. To se pak někdy taková rodina dostane k nám. Ale jsou to spíš jednotky.“

V případě zapojení, jedná se o spolupráci s rodiči, nebo i širší rodinou (např. prarodiče nebo jiné příbuzní)?

„Musím opět říct, že to nejde paušalizovat. Když jsem před tím pracovala na základní škole jako asistentka pedagoga, měla jsem s rodiči žáka navázané poměrně dobré vztahy. Například v jednom případě i s babičkou dítěte, ale musela jsem hodně tlačit na navázání spolupráce, abych je vůbec dostala do školy, potom co jsme si vysvětlili, co od sebe vzájemně očekáváme už to šlo.“

A na nynější pozici to vidíte jak?

„No, zase individuálně. Někdy se najde někdo z rodiny, kdo pomáhá rodině s dítětem, má s ním vztah a chce, aby mělo vzdělávací cestu kvalitní, tak se snaží apelovat i na rodiče. Spíš je to ale tak, že jiný rodinný příslušník rodiče supluje, buď proto, že nefungují, nebo se na výchově dítěte ani nepodílejí a nemají jej v péči.“

Jakých forem práce se žáky posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin využíváte?

„V rámci IPS je tohle hodně, hodně individuální, je to děláno takzvaně na míru. Některé rodiny jsou v péči sociálních pracovníků, takže také spolupracujeme s kolegy v rámci

OSPODu nebo jiných organizací věnujících se sociální práci se znevýhodněnou rodinou, napadá mě probační služba, nebo místní neziskovky.“

A to potom práce probíhá jakým způsobem?

„Většinou individuálním poradenstvím, buď jednorázovým – což je v základu pravidlem, nebo opakovaně, kdy se snažíme provést rodinu procesem výběru školy. Tam ale musí být právě motivace rodičů, že tuto situaci chtějí řešit a zajímá je vzdělávání jejich dítěte. Když tam chybí tenhle faktor, my s tím nic nezmůžeme, bohužel.“

Dochází při navázání spolupráce se žáky posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin (případně i jejich rodinou) k vývoji postoje k volbě SŠ vzdělání, jsou ovlivněny faktory související s touto volbou, případně jak?

„Z pohledu poradce IPS to nejsem schopna příliš zhodnotit, protože se ve valné většině nejedná se o dlouhodobou spolupráci. To by byla spíš otázka na neziskové organizace, které se zaměřují na mládež, ty by k tomu mohly poskytnout možná lepší vhled.“

Probíhá spolupráce i s jinými institucemi, např. neziskové organizace, OSPOD aj.?

„Ano, myslím, že na to už jsem odpověděla výše.“

Spolupracujete v případě identifikace znevýhodnění s pedagogicko-psychologickou poradnou? A jak?

„Pokud mohu zhodnotit spolupráci mezi naší IPS a poradny nebo speciální pedagogické poradny, tak je spolupráce výborná, založená na osobních vztazích zúčastněných stran, proto jsme si již dávno navzájem vymezili okruhy kompetencí. A protože se nebereme jako konkurenti, spolupracujeme v rámci doporučení, předáváme vzájemně kontakty a pokud je třeba, po svolení klienta i předání konkrétních výstupů.“

Máte k dispozici nějakou metodologickou podporu, jak postupovat v práci se žáky posledních ročníků ZŠ při volbě SŠ vzdělání? Případně i na práci se specifickými skupinami včetně sociálního znevýhodnění? Prosím, popište mi ji.

„Obecně pro poradenství pro volbu povolání v rámci jednoho projektu v roce 2021 vznikla vzorová prezentace a metodický materiál, které obsahuje minimální povinné okruhy témat a postupů při práci s klientem. V rámci dalšího projektu existují karty pro práci

informačních a poradenských středisek pro práci s žáky i studenty, které zároveň obsahují i různé odkazy na spolupracující organizace. Víím, že v letošním roce začala vznikat pod taktovkou univerzity Palackého metodika pro práci se žáky se specifickými vzdělávacími potřebami

a jejich plynulý přechod ze vzdělávání na trh práce. V květnu mají být první výstupy, takže se možná dočkáme i podpory v této oblasti.“

Můžete mé otázky doplnit ještě jinými myšlenkami?

„Upřímně musím říct, že jsem vyčerpala asi všechny myšlenky.“

Děkuji mnohokrát za Váš čas a spolupráci

PŘÍLOHA P I: PŘEPIS ROZHOVORU S KP 10

Jak dlouho pracujete na Úřadu práce? A jak dlouho jako kariérový poradce?

„Na úřadu pracuju asi 4 roky, jako poradce tady půl roku, ale před nějakou dobou jsem pracovala také jako poradce asi rok a půl.“

Jak často pracujete s žáky posledních ročníků ZŠ, kteří volí středoškolské vzdělání?

„Hlavně ve školním roce, kdy za námi chodí základní školy, konkrétně asi dvakrát, třikrát týdně pracuju se žáky, protože se věnuju i jiným našim klientům, mám to takové namíchané.“

Můžete mi popsat, jakou formou probíhá poradenství k volbě povolání se žáky posledních ročníků ZŠ?

„Skupinové poradenství probíhá formou prezentace, ve které se studenty rozebíráme volbu povolání. Každý student se také v krátkosti představí a sdělí, co by chtěl dělat, popřípadě zda už má vybraný obor vzdělání nebo konkrétní školu. Dál se zaměřujeme na význam sebepoznání, nabídky škol a trhu práce. Snažíme se o to, aby si studenti dokázali vybrané povolání představit v reálném životě, včetně kladů i záporů dané profese. Následně studenti vypracují test profesní orientace, podle kterého si rozhodnutí žáci většinou potvrdí svou volbu a nerozhodnutí zjistí alespoň směr, kterým by se mohli při výběru oboru dát. V poslední části prezentace se studenty probíráme organizační věci, na koho se obrátit v případě problému s volbou povolání, jaký je náš vzdělávací systém, kdy jsou veletrhy vzdělávání, jak je to s přihláškou, přijímacím řízením, odvoláním, zápisovým lístkem. Po celou dobu prezentace se snažíme maximální interakci se studenty. V závěru poradenské činnosti mají studenti prostor k individuálním dotazům, mohou si prostudovat charakteristiku jednotlivých povolání, odnést si různé materiály, např. karty povolání, propagační letáky škol. Vždy také nabízíme možnost individuálního a bezplatného poradenství na ÚP.“

Vnímáte preference některých typů SŠ vzdělávání žáků posledních ročníků ZŠ, případně jakých?

„Řekla bych, že nejvíc žáci uvažují o střední škole s maturitou, případně gymnáziích.“

Z jakých důvodů myslíte, že tyto preference mají?

„Myslím si, že v dnešní době je maturita vnímána jako tzv. základ, proto ji preferuje většina žáků i rodičů.“

Kdo bývá přítomen při individuální formě poradenství?

„Já jako kariérový poradce, někdy býváme s kolegyní ve dvou, student a zákonný zástupce, to je nejčastěji rodič, spíš matka.“

Jakým způsobem pracují účastníci v individuálním poradenském procesu?

„Snažíme se, aby poradenství probíhalo v klidu, bez stresu a student se co nejvíce uvolnil a byl schopný otevřeného rozhovoru. Základem jsou účelně kladené otázky na žáka, případně i na rodiče, podle kterých vyhodnotíme studentovu situaci, hlavně jeho osobnost a vlastnosti, představu o budoucím povolání, zájmy, prospěch, rodinné zázemí, zdravotní stav, specifické poruchy učení, dojíždění atd. Poté žák dostane dva testy profesní orientace, jeden je obecný, druhý více specifický. Podle výsledků testů se rozhovorem s žákem snažíme najít zaměření nebo přímo obor vzdělání, který by ho bavil. Následuje rozbor vybraného zaměření nebo oboru, takže co je hlavní náplň práce, možnosti uplatnění na trhu práce po ukončení studia apod. Pak se přesuneme k počítači, kde na stránkách Atlasu školství podle požadavků studenta vyfiltrujeme vhodné střední školy. A ukážeme, jak se orientovat na stránkách atlasu a přímo na jednotlivých webech škol, kde najít studijní obory, studijní plány, přijímací řízení.“

Mluvila jste o Atlasech školství, mohla byste mi říct, co to přesně je?

„Je to katalog v tištěné i elektronické podobě, kde žáci najdou informace o všech školách, jejich oborech a dalších informacích v jednotlivých krajích. Atlasy dostávají studenti ve škole, ale ne všichni s nimi umí pracovat, proto je k tomu vedeme. Je to dobrá pomůcka pro práci.“

Které faktory mají podle Vašeho vnímání vliv na volbu SŠ vzdělání žáků posledních ročníků ZŠ?

„Domnívám se, že jsou to především osobní zájmy, vlastnosti a schopnosti studenta, prospěch, zdravotní omezení a určitě i vliv rodiny.“

Jak myslíte, že je důležité téma pro žáky posledních ročníků ZŠ volba SŠ vzdělání?

„Myslím si, že toto téma je pro žáky hodně důležité. Mnoho studentů neví, podle čeho se při volbě SŠ řídit, na koho se obrátit, jaké jsou možnosti vzdělávání apod. Mnozí žáci se v něčem zhlédnou, ale už si nedokážou představit úplnou charakteristiku daného povolání. Např. u lékaře vidí jen dobré společenské postavení a finanční ohodnocení, do pozadí se

ale dostává náročnost studia a poté i povolání, zodpovědnost za lidské zdraví, stres, noční služby apod.“

Co si představíte pod pojmem sociální znevýhodnění?

„Jako sociální znevýhodnění vnímám jazykovou odlišnost, etnické menšiny, jinou sexuální orientaci, chudobu, špatné bytové podmínky, dluhy, sociálně vyloučené lokality a dysfunkční rodiny.“

Co si představíte pod pojmem žák ze sociálně znevýhodněné rodiny?

„Pod tímto pojmem si představuji žáka, který může mít nedostatečnou podporu ve vzdělávání a domácí přípravě ze strany rodiny, může mít jazykovou bariéru, může být ovlivňován rizikovým chováním v rodině, třeba závislosti, násilím, zneužívání, nebo nemá dobré podmínky pro vzdělávání, třeba chudoba, dluhy, sociálně vyloučené lokality.“

Vnímáte jakoukoli formu znevýhodnění při skupinové formě poradenství pro žáky posledních ročníků ZŠ?

„Ano, občas si všímáme žáků, kteří jsou nějak vyčleněni z kolektivu.“

Pokud si takových žáků všimnete, jak postupujete?

„Při vhodné příležitosti je zapojím do aktivity a až je prostor, se studentem mluvím o jeho volbě povolání. Snažím se mu nabídnout individuální konzultaci, dám mu na sebe kontakt, aby mohl přijít i rodičem. A pokud je prostor, zeptám se i učitele nebo výchovného poradce.“

Jak myslíte, že je důležité téma pro žáky posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin volba SŠ vzdělání?

„Myslím, že toto téma je důležité pro všechny žáky, zde však záleží na tom, jestli má žák, popřípadě jeho rodiče zájem o další vzdělání. Od toho se dál všechno odvíjí.“

Zajímají se o téma z pohledu dlouhodobé uplatnitelnosti?

„Ano. Na uplatnitelnost se žáci ptají při skupinových i individuálních schůzkách, takže je to zajímavá. A je to dobře.“

Vnímáte odlišnost faktorů, které mají vliv na volbu SŠ vzdělání u žáků posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin? Případně jakým způsobem, o jaké faktory se jedná?

„Ano, jsou studenti z rodin, kde o vzdělání má zájem jak dítě, tak rodina, ale bohužel jejich materiální situace dovoluje studentovi pouze omezené možnosti vzdělávání. Nebo naopak

student z rodiny, kde není materiální nedostatek, ale investice do vzdělání je považována za zbytečnou.“

Napadá Vás k těmto faktorům ještě něco dalšího?

„Někdy to bývá taková patová situace, ze které se těžko hledá východisko ven. Věřím, že se najdou výjimky v takových rodinách, které se snaží bariéry překonávat, ale není jich mnoho. Tady taky záleží na zapojení školy a učitelů, tam by mohla být dobrý základ pro další práci.“

Má délka studia na SŠ vliv na rozhodnutí takového žáka? Pokud ano, jak?

„Ano, určitě. Někdy vnímáme tlak ze strany rodiny, aby se student mohl co nejdříve zaměstnat, postarat se o sebe, popřípadě finančně zlepšit rodinný rozpočet. Takže pak se škola vybírá v závislosti na délce studia, ne na dalších faktorech. Bývají to hlavně dvouleté a tříleté obory.“

Jaké je zapojení rodiny žáků posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin?

„Většinou minimální. Rodiny buď nejeví zájem a nevidí smysl v dalším vzdělávání, nebo se stydí za svoji situaci a díky tomu je komunikace se školou minimální.“

A komunikace s Vámi?

„Tak ta v takových případech neprobíhá vůbec, buď o nás neví, nebo jsme pro ně cizí prostředí, kterému nevěří. Jsme přece úřad.“

V případě zapojení, jedná se o spolupráci s rodiči, nebo i širší rodinou (např. prarodiče nebo jiné příbuzní)?

„Spolupráce nejčastěji probíhá přímo s rodiči žáka, popřípadě s jiným zákonným zástupcem, který dítě vychovává. S tím, že by se do situace vložil ještě někdo další mimo rodinu, jsem se nesečkala.“

Jakých forem práce se žáky posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin využíváte?

„Nejvíce využíváme práce s počítačem a formy otevřeného rozhovoru. Většina žáků nemá doma k dispozici potřebné vybavení k vyhledávání informací o školách, vypracování on-line testů profesní orientace apod., takže se snažíme využít toho, že u nás jsou a předat jim co nejvíc informací. Ale zase tak, aby byly srozumitelné a žák je vstřebal.“

Dochází při navázání spolupráce se žáky posledních ročníků ZŠ ze sociálně znevýhodněných rodin (případně i jejich rodinou) k vývoji postoje k volbě SŠ vzdělání, jsou ovlivněny faktory související s touto volbou, případně jak?

„V těch málo případech, které k nám přijdou, tak ano, žáka se nám často podaří namotivovat k dalšímu vzdělávání, bohužel naši snahu většinou zmaří negativní postoj rodiny ke vzdělání. A to jsou ty patové situace, o kterých jsem mluvila před chvílí.“

Probíhá spolupráce i s jinými institucemi, např. neziskové organizace, OSPOD aj.?

„Ano, v nejkrajnějších případech je nutná i spolupráce s OSPOD. Ta ale nebývá navázaná od nás, ale spíše ze strany školy. Co se týká neziskovek, tak máme k dispozici jejich materiály, ale osobní spolupráce nijak zvlášť neprobíhá.“

Spolupracujete v případě identifikace znevýhodnění s pedagogicko-psychologickou poradnou? A jak?

„V případě identifikace znevýhodnění je kontaktujeme a domluvíme termín návštěvy v poradně pro studenta, o výsledku nebo termínu následně informujeme rodiče, který k ale samozřejmě musí souhlasit s tím, že se poradnou vůbec spojíme.“

Máte k dispozici nějakou metodologickou podporu, jak postupovat v práci se žáky posledních ročníků ZŠ při volbě SŠ vzdělání? Případně i na práci se specifickými skupinami včetně sociálního znevýhodnění? Prosím, popište mi ji.

„Ano, můžeme se obrátit přímo na metodika vzdělávání nebo na služebně starší kolegy, dále čerpat z mnoha materiálů z našeho disku, využít internetového vyhledávání, nebo karet, které máme k dispozici.“

A metodické vedení v oblasti sociálního znevýhodnění nějaké máte, případně byste o něj měla zájem?

„Tak to konkrétně nemáme. Nebo aspoň o něm nevím. Pokud by nějaká metodika vznikla, určitě by se mohla hodit pro naši práci. Přece jen sociální znevýhodnění se může týkat všech klientů našeho úřadu.“

Můžete mé otázky doplnit ještě jinými myšlenkami?

„V tuto chvíli mě nic nenapadá, snažila jsem se myšlenky rozvést přímo v odpovědích.“

Děkuji mnohokrát za Váš čas a spolupráci

